

**VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH
STUDIÍ, O. P. S., ČESKÉ BUDĚJOVICE**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

RUSKÁ TÉMATA ČESKÝCH ŽURNALISTŮ PO ROCE 1989

Autor práce: Václav Kukač

Studijní obor: Regionální studia

Forma studia: Kombinovaná

Vedoucí práce: PhDr. Lenka Havelková

Katedra: Katedra aplikované jazykovědy

2009

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Souhlasím, aby práce byla uložena v knihovně Vysoké školy evropských a regionálních studií v Českých Budějovicích a zpřístupněna ke studijním účelům.

Děkuji vedoucí bakalářské práce PhDr. Lence Havelkové a konzultantce Mgr. Evě Rumlové za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah

Úvod	5
1. Stav bádání, metodologie a cíle	7
1.1. Čeští novináři a Rusko	7
1.2. Stav bádání	8
1.3. Cíl	9
1.4. Způsob zpracování	9
1.5. Metodologie	10
2. Medailony předních českých novinářů, zabývajících se problematikou bývalého SSSR	11
2.1. Jaromír Štětina	11
2.2. Petra Procházková	14
2.3. David Št'áhlavský	18
2.4. Jan Petránek	19
2.5. Jiří Doubrava	19
2.6. Josef Landergott	19
2.7. Zdeněk Šámal	20
3. Analýza novinových článků z Lidových novin z let 1990–1993, Jaromír Štětina, Petra Procházková	21
3.1. Vnitropolitická témata	21
3.2. Hospodářsko-ekonomická témata	35
3.3. Zahraničně-politické vztahy SSSR, později Ruské federace	39
3.4. Sociální problematika	44
3.5. Rozpad SSSR a vznik nástupnických států, národnostní konflikty na území bývalého SSSR	56
Závěr	74
Seznam pramenů a literatury	78
Abstrakt	80
Abstract	81

Úvod

Po roce 1989 se východní a střední Evropa začala zbavovat vnučené politické a ekonomické závislosti. Zprávy ze Sovětského svazu přestaly být předkládány všemi sdělovacími prostředky jako povinné penzum. Zprávy z této událostmi velmi nabitě části světa nahradily ty, které zajímaly čtenáře mnohem více, ať už ze zemí, které byly dříve komunistickému režimu nepřátelské, zprávy o naší i světové tabuizované historii a v neposlední řadě i informace o překotně se vyvíjející domácí politické scéně.

Sovětské impérium se hroutilo, historicky proklamované právo na sebeurčení začaly některé národy prosazovat v praxi. Devadesátá léta byla tudíž významným mezníkem v dějinném vývoji Sovětského svazu a jeho nástupnických států nebo společenství. Změny, které tato doba přinesla, byly logickým vyústěním imperiální politiky Stalina i Brežněva. Přelom 80. a 90. let se tedy stal v mnoha ohledech obdobím začátku nové dějinné epochy. Kromě toho, že vznikla na mapě řada nových samostatných států (Litva, Lotyšsko, Estonsko) a vznikl nový státní útvar (Ruská federace), rozpoutalo se několik konfliktů (rusko - čečenský, rusko - gruzínský, arménsko – ázerbájdžánský), začaly se prohlubovat projevy náboženské nesnášenlivosti (radikalizace muslimských národů), nelze pominout ani vznik nové ekonomicky silné skupiny, tzv. Novorusů, kteří začali ovládat ruské hospodářství a během devadesátých let pohádkově zbohatli.

Jaromír Štětina a Petra Procházková se rozhodli být u toho, když se Sovětský svaz rozpadal a v agónii se snažil svoje původní hranice udržet. Důkazem pro toto tvrzení je například puč, který zorganizovala opozice v roce 1991 pod vedením konzervativců v čele s G. Janajevem a B. Pugem. Oba žurnalisté přinášeli zprávy z epicenter válek a lokálních konfliktů, ale i z těch nejzapadlejších koutů, kde už neplatí zákony Ruska, ale tajgy.

Čím více jsem se snažil o událostech uplynulých let dozvědět, tím více jsem na jejich jména narážel. Objevil jsem samozřejmě i další, jejichž některé reportáže nebo knihy jsem se snažil také do této práce zapracovat, ale Štětina s Procházkovou mi poskytli jiný obraz, než všichni ostatní. V jejich reportážích jsem totiž nacházel vnitřní souznění s těmi jedinci, kterým se děla křivda, bez ohledu na to, jestli patřili ke straně napadající nebo napadnuté. Nikdy jsem u nich nezaznamenal to, co se občas přihodilo jiným: nesklouzli k více či méně prezíravému až zesměšňujícímu tónu, např. kniha Libora Dvořáka *Nové Rusko*. Někdy jim bývá vyčítána neobjektivita, nestrannost, které jsou u novinářů vnímány jako neprofesionální. Domnívám se, že svým přístupem rámeček novinářské profese přesáhli a pro toho, kdo jejich

reportáže čte, jsou obohacím. Rozhodl jsem se, že se nespokojím s knihami, které napsali, ale že se vrátím zpět k jejich reportážím otištěným v Lidových novinách, a to ze dvou důvodů. Především proto, že tyto reportáže byly psány bezprostředně nebo jen s krátkým časovým odstupem a také proto, že Lidové noviny jim oběma poskytly své stránky hned od počátku svého znovuoobnovení v roce 1990.

Lidové noviny jsem studoval v Národní knihovně ve studovně periodik, kde jsou zachovány v mikrofiších nafocených v dvouměsíčních intervalech. Začal jsem rokem 1990 a pokračoval studiem do konce roku 1993.

Na základě analýzy reportáží a rozhovorů pořizených v zemích bývalého Sovětského svazu jsem se snažil rekonstruovat oblasti zájmu obou novinářů, vývoj jednotlivých kauz tak, jak je novináři sledovali. Na jejich práci jsem si uvědomil, jak dalece je důležité nejen problém pojmenovat, ale zároveň sledovat jeho vývoj a informovat o něm čtenáře kontinuálně.

1. Stav bádání, metodologie a cíle

1.1. Čeští novináři a Rusko

Jaromír Štětina do Sovětského svazu odjel okamžitě poté, co byl jeho projekt schválen vedením Lidových novin na přelomu roku 1989 a 1990, Petra Procházková ho po dvou letech, kdy on sám cítil syndrom vyhoření, vystřídala. Později poskytovali zprávy ještě dalším periodikům (např. Týden), ale z důvodu objemu dat získaných studiem Lidových novin jsem se rozhodl omezit se na tento zdroj, alespoň v rámci mé bakalářské práce.

Nezabýval jsem se beletristickým dílem Štětiny a Procházkové, i když při jejich tvorbě vycházeli z reálií, které jsou spojené s mým tématem. Chtěl jsem se zaměřit čistě na jejich reportáže. Omezil jsem se také pouze na země bývalého Sovětského svazu, protože zprávy z Afghánistánu a dalších oblastí byly mimo rámec mnou zvoleného zadání.

Kromě J. Štětiny a Petry Procházkové můžeme jmenovat například Jana Petránka, jehož komentáře se objevují v Lidových novinách po celou dobu jejich existence, Josefa Landergotta, spolupracujícího s časopisem Týden, ze zpravodajů ČT v Rusku např. Zdeňka Šámala v letech 1994-1998, Davida Šťáhlavského, který pracoval pro Český rozhlas v letech 1994 - 2000, v současnosti se Ruskem zabývají Josef Pazderka nebo Lenka Kabrhelová.

Obecné informace jsem získával z internetových zdrojů, například z informačně-analytického serveru o současném Rusku www.RuskoDnes.cz, který ukončil svou činnost v září 2008, ale do té doby přinášel zasvěcené komentáře ze současné kultury, politiky i společnosti Ruska.

Knihou Davida Šťáhlavského *Rusko mezi řádky* dobře dokumentuje současné Rusko a život jeho obyvatel. Autor těží ze svého pobytu v Rusku ve druhé polovině 90. let. Velkým přínosem jsou jeho exkurse do současné ruštiny. Novinář Jiří Doubrava a jeho kniha *Boris Jelcin car ruských změn* se stala průvodcem po devadesátých letech za vlády Borise Jelcina.

K dispozici jsou samozřejmě i tištěná nebo internetová periodika v ruštině, například Argumenty i fakty, Izvestija, Pravda a další.

Pro potřeby své práce jsem se ale zaměřil na ty české novináře, kteří v Rusku žili a zprostředkovali českým čtenářům každodenní ruskou realitu.

Česká (československá) televize

V letech	Redaktor/ka
1990	Dana Mazalová
1993	Aleš Cigánek
1994	Zdeněk Šámal
1998	Martin Dorazím
2000	Martin Jazairi
2005	Jan Moláček
2006	Josef Pazderka

Český (československý) rozhlas

V letech	Redaktor/ka
1994	David Šťáhlavský
2000	Petr Voldán
2004	Petr Vavrouška
2008	Lenka Kabrhelová

1.2. Stav bádání

Téma českých novinářů v Rusku zatím ještě zpracováno komplexně není, k dispozici jsou pouze jejich vlastní beletristické práce a rozhovory, které poskytli médiím. Jaromír Štětina i Petra Procházková se po návratu z Ruska nepřestali této oblasti věnovat, stali se uznávanými autoritami, byla publikována celá řada jejich názorů na ruskou problematiku, ale komparace jejich práce a témat zatím chybí. Existuje pouze souborný *Almanach českých novinářů v letech 1989-2008*.

Štětinovy příspěvky zasluhují podrobnější bádání proto, že širě jeho záběru, způsob jakým informace získával, daleko přesahovaly běžné postupy českých novinářů. Podle knihy D. Volencové napsal za první tři roky okolo 350 článků, ale přitom se jedná o číslo několikanásobně vyšší.

Obecně lze říci, že tištěných monografií zabývajících se moderními dějinami Ruska od rozpadu SSSR do současnosti od českých autorů je jen málo a část z nich tvoří právě díla novinářů. V poslední době jsou populární reportážní soubory od zahraničních zpravodajů doplněné bohatým fotografickým materiálem, např. knihy Šťáhlavského či Šámala.

1.3. Cíl

Cílem této bakalářské práce je poskytnout přehled o tématech novinářů Jaromíra Štětiny a Petry Procházkové pro Lidové noviny v letech 1990-1993, zobecnit a zhodnotit obsahy jednotlivých statí a rovněž je klasifikovat. Bakalářská práce by se měla stát nejen analýzou žurnalistické práce obou autorů, ale měla by i posloužit jako cenný zdroj informací o událostech v Sovětském Svazu v době jeho rozpadu a o problémech, které přinášelo formování jeho nástupnických uskupení. Tato práce postihuje samozřejmě pouze malou část tvorby českých novinářů v Rusku, může však čtenářům poskytnout alespoň malý vhled do ruského postkomunistického vývoje.

Novinářská práce je v současném světě velmi významnou složkou společenského života, proto bychom se měli tvorbou žurnalistů zabývat, neboť právě oni jsou těmi, kteří mají možnost aktuální dění nejen vidět a slyšet, ale i reálně prožít a své zkušenosti a poznatky, někdy i navenek skryté, nabídnout všem ostatním. Novinářská práce je pro globalizovaný svět klíčová, proto je nutné se jí intenzivně věnovat. Tato práce může být počátkem dalšího bádání žurnalistické tvorby, která přináší realistický pohled na aktuální dění v Ruské federaci.

Hlavním cílem mé práce je srovnání pohledů vybraných českých novinářů na tehdejší ruskou politicko-ekonomickou situaci na základě analýzy monografií a periodik, týkající se situace v Rusku. Zároveň bych chtěl postihnout a charakterizovat rozdílnou motivaci jednotlivých autorů, oblasti jejich zájmů, způsob, jakým témata zpracovávali v podmínkách, ve kterých se pohybovali.

1.4. Způsob zpracování

K deníkovému způsobu zpracování jednotlivých reportáží mě inspirovala četba knihy Anny Politkovské *Ruský deník*. Novinářka, jejíž osud je tolik typický pro současné Rusko, dokázala na mnoha stránkách přesně rozpoznat jeho pozdější vývoj. Nemohu se vyhnout srovnání se Štětinou a Procházkovou, u kterých lze rovněž rozpoznat varování před

budoucími konflikty. Stejně jako Polítkovská si i oni stěžují na nezájem veřejnosti, ať už světové nebo ruské, o dění v Rusku, na všeobecnou apatii, která umožňuje vládnoucím politikům odvádět pozornost od skutečných problémů, svalovat je na domnělé nepřátele a posilovat svou pozici vojenskou silou a orientací na nedemokratické režimy. Ve své práci Polítkovská pojmenovala důležité problémy Ruska za vlády prezidenta V. Putina a nastínila postup autoritativního režimu proti snahám společnosti o větší občanské svobody.

Z velkého množství nasbíraného materiálu jsem vybral pouze ty části, které posloužily přímo jako zdroj pro analýzu novinářských témat nebo ty, které mohou čtenáře informovat o všeobecně méně známých událostech v zemích bývalého SSSR.

1.5. Metodologie

Téma, které jsem zvolil, je příliš široké, než aby se dalo postihnout v jedné bakalářské práci. Proto jsem vybral jen dva novináře zastupujících určitý typ média. Prostudoval jsem jejich monografie a příspěvky uveřejněné v tištěných periodikách a na internetových stránkách.

V teoretické části své práce jsem se soustředil na životopisy vybraných novinářů a jejich díla, přináším medailony předních českých novinářů, zabývajících se problematikou SSSR a nástupnických států. Analýzu nejzajímavějších reportáží a rozhovorů, týkajících se důležitých geopolitických, ekonomických a sociálních témat přináší tvůrčí část této práce.

Na konci každého oddílu tvůrčí části práce, jsem se pomocí získaných dat pokusil zasadit novinářské příspěvky do historického kontextu, a to do období rozpadu SSSR a vzniku nástupnických států s následnými národnostními, teritoriálními a hospodářskými konflikty.

2. Medailony předních českých novinářů, zabývajících se problematikou bývalého SSSR

Změny ve Východní Evropě i v Sovětském Svazu se staly předmětem zájmu celého světa. Pro české čtenáře se stali zprostředkovateli zásadních událostí rozpadajícího se sovětského impéria především Jaromír Štětina a Petra Procházková, původně korespondenti Lidových novin. Nelze však pominout ani práci zpravodajů pro rozhlas a televizi, jejichž jména a základní díla inspirovaná pobytem v SSSR jsou uvedena v závěru této kapitoly.

2.1. Jaromír Štětina

„Komunismus byl strašlivý zločin, proto tak strašlivý, že dokázal používat k prosazování svých cílů zločin a tvářit se přitom, jako by se to dělo ku blahu všech“¹.

Jaromír Štětina se narodil se v roce 1943 v Praze, vyrůstal ale v pohraničí na Frýdlantsku, jeho otec se stal národním správcem firmy Juta. Sám o sobě říká, že pochází z rodiny buržoazně – komunistické. Na jeho výchovu měly vliv oba proudy ve své podstatě protikladné. Otec, původem z velmi chudé rodiny, chtěl spravedlnost pro všechny, na úkor křivd a nespravedlnosti k jednotlivcům, na druhé straně matka, jejíž otec provozoval do r. 1938 v Chicagu hospodu a strávil půl roku v 50. letech ve vězení, věřila ve spravedlnost ke každému jednotlivci, ne ke všem najednou. V roce 1957 dostal jeho otec diplomatický post ve Vídni. Děti diplomatů tehdy do ciziny nesměly, byly ubytovávány v Ústavu šlechticů. Štětina z něj ale utekl, bydlel ve starém bytě sám a zažíval období velké svobody.

Nezanedbatelný vliv na jeho budoucí životní postoje měla postava Jana Husa. Prostudoval o něm dostupnou literaturu a především přečetl jeho spisy. Snažil se pochopit Husovu filozofii, princip sebeobětování, který potom nacházel nejen v další literatuře, ale i v reálném životě, např. v činu Jana Palacha. Obdivoval Che Guevaru, že dokázal odolat moci a pokračovat v práci pro potřebné.

Na přelomu 50. a 60. let pracoval jeho otec v Číně a Štětinovi se podařilo procestovat zemi křížem krážem. Ačkoli v té době umíraly miliony Číňanů hlady, ničeho si nevšiml a dozvěděl se o tom až o 40 let později. Velkým zážitkem pro něj přitom bylo to, že mu rukou potřásl sám Mao při 10. výročí ČLR.

¹ VOLENCOVÁ, D. *Jaromír Štětina: Život v epicentru*. Portál, Praha 2004, s. 26.

Jeho víru ve spravedlivý komunistický řád začala narušovat až literatura: Solženicynovo *Souostroví Gulag*, Orwellův *1984* atd., přesto svou podporu Dubčekově vedení vyjádřil vstupem do KSČ v roce 1968. Setrval v ní přesně do pohovoru před komisí, kdy invazi vojsk Varšavské smlouvy odsoudil a byl ze strany vyloučen.

Do té doby se také datuje jeho první velká cesta do SSSR, lákala ho příroda Altaje, sjeli s kamarádem jako první řeku Katuň. Následovaly cesty po Sibiři, která se stala velkým zdrojem pro jeho pozdější novinářskou práci, ale i pro knihu *Od pramene k oceánu*, kterou napsal společně s Otakarem Štěrbou. Kromě toho jako první na světě spluli Indus napříč Himálajem a zážitky popsali v knize *S Matyldou po Indu*. Peníze získávali tehdy neznámým sponzoringem, přispívali jim jednotlivci i firmy. Ke vstupu do zakázaných nebo nepřístupných oblastí jim mnohdy sloužilo razítko vyřezané z brambory. Ze svých cest natočili také několik dokumentárních filmů, např. *Sibiř země žalu, země naděje*.

Neomezil se jen na oblasti SSSR, podařilo se mu lodí doplout až do Paříže, v roce 1970 objevoval krásy i realitu života v Orientu, několikrát navštívil Irán, kde hledal ložiska bauxitu pro podnik Geoindustria a kde se také pádem z koně v roce 1982 vážně zranil. Na několik dní ochrnul, ale po úspěšné rehabilitaci se opět vypravil znovu do Turecka, na řeku Eufrat.

V tu dobu byly vztahy mezi Československem a Tureckem na bodu mrazu a Štětina zavřeli do vězení, kde sdílel celu s Kurdy, ke kterým se žádní novináři nemohli dostat, protože jim v tom Turci bránili.

17. listopad přinesl nejen změnu ve společenských poměrech, ale umožnil J. Štětinovi věnovat se novinářině. Šel se sám nabídnout do redakce obnovených Lidových novin a v roce 1990 odjel do Moskvy. Za první 3 roky bylo uveřejněno přes 350 článků z nejrůznějších míst pojednávajících o nejrůznějších tématech. Sovětský svaz se hroutil, pro novináře jedinečná pracovní příležitost. Kromě vlastního rozpadu největšího impéria zaznamenal i začátky budoucích velkých konfliktů, jako např. arménsko-ázerbájdžánský, rusko-gruzínský, ale především rusko-čečenský. Dobře odhadl kariéru Džochara Dudajeva a dostal od něj první čečenské vízum. Jeho práce se však neomezila jen na státy Sovětského svazu, posílal reportáže z Afghánistánu, Iráku, Turecka, později z Hongkongu, z afrických a mnoha dalších zemí, kde se dělo něco zaznamenáníhodného. Když se rozhořela válka na Balkáně, požádal svého kolegu Zdeňka Procházku a jeho ženu Petru, aby ho vystřídali v Rusku. Petra přijela sama a Štětina ji v prvních měsících jejího pobytu na podzim 1992 doprovázel. V téže době se stal po návratu do Prahy šéfredaktorem Lidových novin, kde setrval rok až do jejich prodeje firmě Ringier v r. 1994.

Do stejného období spadá oficiální vznik nadace Epicentrum, ačkoli myšlenka humanitární nadace vznikla již v roce 1988 při cestě do Arménie. Podařilo se mu sehnat pomoc ve sbírkách pro Karabach, Sarajevo. Postupně se práce nadační spojovala s novinářskou, tak jak do Epicentra přicházeli mladí talentovaní novináři. Z nadace Epicentra se stala společnost Člověk v tísni při České televizi a současně vznikla agentura Epicentrum, která s Člověkem v tísni spolupracuje.

Ještě v roce 1994 krátce pracoval v České televizi, ale brzy pochopil, že se s nedostatkem peněz nedají dělat reportáže v terénu tak, jak byl zvyklý, ale pouze od stolu.

Začal tedy s Petrou Procházkovou a dalšími novináři dodávat svoje vlastní reportáže z míst konfliktů přes agenturu Epicentrum.

Na klasické dilema, zda má novinář přihlížet a dokumentovat nebo pomáhat a zachraňovat, Štětina odpovídá, že novinář je jen člověk vykonávající svou profesi a ta nemůže být důležitější než lidský život. Novinář má za povinnost předávat sdělení. Zprostředkovat to, co čtenář nebo divák nemůže sám zažít. Pocit zmaru potom ale prožívá v okamžiku, kdy si vysocí státníci podávají ruku se zločinci. Tím žehnají válce.

„Co jsme to za národ, který všichni nenávidí? Jak můžeme žít? Jak můžeme žít a neuvědomovat si, že s námi svět mluví jen proto, že máme sklady zrezavělých atomovek? Jak můžeme mít radost z toho, že se nás všichni bojí, padla na mne všechna ta hrůza historie a vystávala mi před očima všechna příkoří, kterých se Rusko dopustilo. Surová kolonizace Sibíře ... Obsazení Altaje, podrobení a vyhubení malých severských národů, znásilnění Tuvy ... Kolonizace zakavkazských křesťanů. Uchvácení Litvy, Lotyšska a Estonska. Znásilnění Besarábie ... Přepadení Mandžuska, spolupráce s Hitlerem na rozervání Polska, surový přepad Finska, tanky v Praze a v Budapešti. Zničení Afghánistánu, ruské tanky v Tádžikistánu, podporující mafiány ... Tuny ruských zbraní všude po světě, koketérie s nejspinavějšími režimy“².

Za svou práci získal Jaromír Štětina řadu ocenění:

- Cena Františka Kriegla - 1992
- Cena Ferdinanda Peroutky - 1997
- Státní vyznamenání Za zásluhy - 2000
- Prestižní cena SAIS - Novartis Award, udělovaná John's Hopkins University ve Washingtonu - 2001

² VOLENCOVÁ, D. *Jaromír Štětina: Život v epicentru*. Portál, Praha 2004, s. 69.

S menšími přestávkami žil v Rusku celkem 10 let, až do okamžiku, kdy byl v r. 2000 vyhoštěn z Ruské federace.

V roce 2004 byl zvolen senátorem za Prahu 10, kandidoval jako nezávislý za Stranu zelených. Je členem Mandátového a imunitního výboru, Výboru pro zahraniční věci, obranu a bezpečnost a řady komisí zřízených při Senátu, angažuje se v organizacích či sdruženích, které chtějí zrušit komunistická hnutí, při nedávném útoku Ruska na Gruzii se jel sám osobně přesvědčit na místo, jak se situace vyvíjí.

Napsal řadu knih, jejich seznam je k dispozici na www.jaromirstetina.cz.

2.2. Petra Procházková

Narodila se jako Petra Švábová v Českém Brodě a vystudovala gymnázium v Poděbradech. Byla ctižádostivá, ráda se učila. V mládí utrpěla těžký úraz nohy s následky, které přetrvávají dodnes. S až překvapivou upřímností popisuje, jak maminka rozhodla o jejím budoucím povolání, protože jí novinařina připadala jako „klidné zaměstnání“ a jak se na fakultu dostala s největší pravděpodobností nějakou protekcí. Studia v Praze znamenala pro Procházkovou vstup do jiného světa. Brzy se sžila se studentským prostředím, které mělo daleko k touze po vynikajících studijních výsledcích. Po ukončení vysoké školy následovala práce pro časopis Květy a na přelomu let 1988/89 pro porušení pracovní kázně výpověď. (Odjeli podvodem s P. Hájkem do USA, aby se posadili do první řady Bolku Polívkovi na představení). Zkušenosti z pobytu z USA a především potlačování protirežimních demonstrací na podzim 1989 ji přivedl mezi vydavatele samizdatových Lidových novin, kde zůstala i poté, co byly LN zlegalizovány.

V Rusku Procházková vystřídala novináře Miroslava Štětinu v roce 1992. Její manželství se Zdeněkem Procházkou se nevydařilo, práce v Praze jí začala nudit. Štětina jí v Moskvě zasvětil krátce do prostředí, kontaktů a nechal ji svému osudu. Začátky byly těžké. Poměry, které panovaly v Moskvě v ubytování i zásobování, Procházková nečekala. Navíc její znalosti ruštiny z různých typů škol zdaleka nestačily pro přežití a ačkoli se před odjezdem ještě na poslední chvíli snažila jazyk studovat, podle jejích vlastních slov se nebyla schopná ze začátku domluvit. Vypráví o švábech, alkoholu, který pomáhá v depresích, Daně Schmidtové, novinářce z dánského deníku Politiken, kamarádce, která jí nahradila Mirka Štětinu, dopravě, emancipaci ruských žen pouze při tvrdé práci, o dotíravosti ruských mužů, o vztahu k ruskému národu, o snaze pochopit jejich povahu, o setkání s Bulatem Okudžavou, o

agentuře Epicentrum, zpravodajské agentuře, která spojovala novinářství, cestování a humanitární pomoc. Duší byl Štětina, skupina fungovala při Lidových novinách jako Nadace Lidových novin a reportérský tým Epicentrum. Potom se nadance přesunula pod střechu České televize a dnes se jmenuje Člověk v tísni. Soukromá agentura Epicentrum začala zprostředkovávat informace z Ruska pro široký okruh zájemců: Česká televize, Týden, česká sekce rádia BBC, ČTK, ale zájem projeví i zahraniční novináři, kteří od Epicentra nakupovali reportáže z oblastí, kam se sami nedostali.

Procházková sama svůj vztah k práci, novinářině, označuje jako vztah závislosti. Zpravodajství z válečných konfliktů bez osobní účasti novináře přirovnává k práci divadelního kritika, který nenavštíví představení, o kterém píše. Ačkoli se čtenáři může zdát, že Procházková postrádá pud sebezáchovy, z její výpovědi vyplývá, že nebezpečí bere jako nedílnou součást svého zaměstnání, strach nebo spíše hrůzu cítí jen při střelbě, která ji bezprostředně ohrožuje. Žena – novinářka je podle Procházkové samozřejmě mnohem zranitelnější, nemůže spoléhat sama na sebe. Vždy si musí najít někoho, kdo jí bude v dané oblasti ochraňovat. Někdy to může být jedinec v roli bodyguarda, někdy celá rodina, která má v místě autoritu a na ní se může odvolávat v případě problémů.

Při pokusu o natočení rozhovoru s prezidentem Gamsachurdiou ji v Gruzii unesli Čečenci a právě jen díky její známosti s vojenským velitelem Raulem Kortaem se jí podařilo najít a osvobodit. Byla posledním novinářem, který s Gamsachuridou udělal rozhovor, poté spáchal sebevraždu.

Z pochopitelných důvodů Procházkovou zajímají ženy a jejich osudy, osudy jejich rodin. Na mnoha případech ukazuje, jak ženy, které přišly o své blízké, našly smysl života v pomoci těm, kteří pomoc potřebovali ještě více, například sirotkům. Ženskému tématu se věnuje i v knize *Aluminiová královna*.

Na otázku, kde se v lidech bere sklon k násilí a jak je možné, že na první pohled normální lidé vraždí a znásilňují, odpovídá Procházková: „Lidé se ve válce řídí davem a podléhají davové psychóze. Střílí mnohdy bez důvodu do bezbranných lidí i zvířat. Velkou roli hraje u některých národů msta, která nezahrnuje jen toho, kdo zabíjel, ale vztahuje se i na členy vrahovy rodiny. Potom dochází ke skutečným masakrům nevinných lidí“³.

Mnoho novinářů působících tam, kde došlo k válce, k přírodním katastrofám, zkrátka tam, kde jsou umírající a zranění lidé, řeší otázku, zda pomáhat nebo pracovat, tj. podávat zprávu a nezasahovat. Procházková popisuje situace, při kterých novináři do poslední chvíle

³ PROCHÁZKOVÁ, P. *Novinářka na Divokém východě*. Portál, Praha 1998, s. 125.

vozili raněné do bezpečí a jejich pocit bezmoci, když viděli umírat ty, kterým pomoci nestihli. A ona sama má jasno: Pokud by na místě nebylo dost lidí, kteří by pomáhali, „pak bych samozřejmě musela nejdřív pomoci a pak teprve dělat svoji práci“⁴.

Význam své práce vidí především v tom, že obě strany válečného konfliktu si snad nedovolí úplně všechno, co by si dovolily, kdyby situaci nemonitorovali novináři a pak také v přísunu pomoci, která je značně závislá na zájmu veřejnosti. Do Čečenska se tak dopravilo v době vrcholu zájmu světa o tuto válku obrovské množství humanitární pomoci. Problém televizního přenosu války spočívá však v její postupné devalvaci, ve zvyšující se otrlosti diváka a konečné ztrátě zájmu. Podle ní se dokonce u diváka skutečné záběry zaměňují s akčním filmem, proto je tak těžké někoho dojmout nebo někým otřást, protože záběry v thrillerech jsou ještě realističtější. Zůstává tak jen bolest reálného člověka, která má ještě na diváka dopad.

Procházková byla přímým svědkem války v Čečensku, snažila se podávat zprávy nezaujatě, ale sama na několika místech přiznává, že to nebylo lehké vzhledem k ruské vojenské převaze. Vysvětluje kořeny konfliktu, které sahají až do 19. stol. a na několika případech rozebírá složitou čečenskou povahu. K jejich hlavním rysům tak podle ní patří sebevědomí, nafoukanost, sklon k uzavírání se do komunit, tendence k přezíravosti k ostatním národům, ponižování.

Role novináře se v rusko-čečenském konfliktu rozšířila ještě o další dimenzi. Novináři působili jako prostředníci mezi zneprátelenými stranami. To, že se terorista obrátí na zahraničního zpravodaje, aby zprostředkoval schůzku nebo rozhovor s vládními představiteli, může totiž v čtenáři vyvolat dojem, že je mezi nimi příliš blízký vztah. Procházková tento jev vysvětluje tím, že během let práce v terénu se vztahy opravdu vyvíjejí a i teroristé při vyjednávání věří slovu známého novináře více než ruským generálům.

Po rozpadu SSSR v roce 1991 se konaly v Čečensku volby parlamentní a prezidentské, 90% voličů hlasovalo pro Džochara Dudajeva, představitele snu o nezávislosti, ale zároveň bývalého sovětského generála, který v dobách největší sovětské slávy velel letectvu. 1.11.1991 byla vyhlášena samostatnost, ale Rusko ani jiné státy ji neuznaly. K přímému konfliktu nedošlo hned, Rusko se snažilo nejprve podporovat finančně i materiálně Dudajevovu opozici. Důvody, které vedly Rusko a prezidenta Jelcina k prvnímu vpádu do Čečenska nejsou spolehlivě objasněné. Faktem zůstává, že po 11.12.1994, kdy ruští vojáci překročili hranice, nastalo krveprolití na obou stranách. Procházková monitorovala vývoj

⁴ PROCHÁZKOVÁ, P. *Novinářka na Divokém východě*. Portál, Praha 1998, s. 130.

konfliktu přímo z hlavního města Groznyj. Tam se snažila pracovat na tom, aby pod vlivem jejích zpráv začala světová veřejnost vyvíjet tlak na obě strany, aby masakry ukončily. Sama viděla zemřít na ulici svou kolegyni, americkou fotografku Cynthii Elbaumovou. Jak však bylo řečeno výše, efekt byl spíše opačný, diváci si na válku zvykli a záběry z ní je přestaly zajímat. Význam novinářů ale nepodceňuje, především v počátku konfliktu pomáhal zájem veřejnosti alespoň v přísunu humanitární pomoci. Obvinění ze stranění Čečencům Procházková odmítá s tím, že armáda byla vycvičená, ozbrojená, zatímco civilisté umírali před svými domy i pod jejich troskami zaskočení a nepřipraveni. V tu chvíli lze s nestranností operovat jen těžko. Mírová smlouva byla podepsaná v r. 1996 a protože Čečensko vyhrálo, Rusové museli zemi opustit do r. 1997. Velmi zajímavý je názor Procházkové na vztah Čečenců k islámu. Tvrdí, že se z lidí, jejichž vztah k náboženství byl vlažný, během války začali stávat islámští fanatici. Jejich víra jim pomáhala v bojích, vidina jistého vstupu do ráje omezovala zábrany. Rozebírá povahy jednotlivých vůdců čečenského odporu proti Rusku (Basajev, Movsajev, Israpilov, Ismajlov), s některými se osobně zná, vysvětluje, kde se u některých vzaly pohnutky k násilí a vraždění.

Kniha končí otázkami a odpověďmi na smysl života. Po všem, co Procházková v Rusku a zemích bývalého Sovětského svazu prožila, odpovídá, že člověk by měl být především šťastný. Jakkoli banálně tato věta může znít, z úst Procházkové ji čtenář nemůže cítit jako frázi, ale jako upřímné vyznání. Je tomu však 10 let, co tato kniha vyšla...

Procházková získala řadu prestižních cen, např. Cenu Ferdinanda Peroutky, Cenu Karla Havlíčka Borovského, Mezinárodní cenu za investigativní žurnalistiku, a z rukou prezidenta Havla obdržela v r. 2000 medaili Za zásluhy.

V jejím soukromém životě se kromě novináře Zdeňka Procházky objevil Inguš⁵ Ibrahim Zjazikov. Procházková se za něj provdala, sama tvrdí, že z humanitárních důvodů, a spolu s jeho rodinou založila a provozovala denní dětský stacionář v Grozném. Inguško-čečenská humanitární organizace Berkat se tam starala o válkou postižené děti, většinou sirotky. Kvůli svému novému humanitárnímu poslání se musela vzdát novinářské akreditace.

Vzápětí po svatbě bylo Procházkové odebráno ruské vízum a musela neprodleně (v r. 2001) opustit Rusko. Berkat převzala Česká katolická charita. Zjazikov je nezvěstný, jednou z teorií je, že ho unesli Rusové. Následovala novinářská mise do válečného Afghánistánu, kam po 11. září a začátku války ihned odcestovala. Od r. 2001 dělala válečnou zpravodajku pro Český rozhlas a Lidové noviny, natočila tam tři filmy.

⁵ Inguši – národ příbuzný s Čečenci.

V roce 2004 se provdala za Afghánce Pajkara, s nímž má syna Zafira, narozeného v roce 2006. Manžel je muslim, syn podstoupil v Praze-Motole obřízku. Nejen na manželovo přání, ale i z hygienických důvodů, protože pokud by se dostal do Afghánistánu, tento zákrok by musel podstoupit stejně, pravděpodobně v nehygienickém prostředí. Sama Procházková možnost, že by se odstěhovala a žila s rodinou v Afghánistánu, nevyklučuje.

V současnosti pracuje Petra Procházková jako nezávislá novinářka a stále je hybnou silou občanského sdružení Berkat. Myšlenkově navazuje na ingušský Berkat, jehož hlavním posláním je pomáhat cizincům v Čechách. Zájemcům poskytují lekce češtiny, angličtiny, počítačů a především jim pomáhají zorientovat se v české byrokracii. Jedná se o lidi z Čečny, Afghánistánu, ale i Afriky a dalších zemí.

2.3. David Šťáhlavský

zpravodaj Českého rozhlasu v Rusku od 1. července 1994 do roku 2000.

Pohled D.Šťáhlavského na Rusko a Rusy je velmi kritický. Čtenáře, zvyklého na obraz Sovětského svazu a Ruska jako velkého vzoru, může surovost jeho pohledu až zaskočit. Svoje výpovědi doplňuje citacemi z ruské encyklopedie vždy, když narazí na zeměpisný pojem nebo osobnost, kterou potřebuje čtenáři více přiblížit. Užitečné jsou také slangové výrazy, které uvádí v originále (krutyje rebjata – drsníci, tvrdíci, baksy – dolary, babočki – prostitutky, bomži – bezdomovci, zajci – černí pasažéři ...).

Na rozdíl od Štětiny, který se zabývá především válečnými konflikty a jejich dopadem na konkrétní lidské osudy, popisuje Šťáhlavský každodenní život Rusů z různých sociálních vrstev obyvatelstva. V tom se jeho přístup velmi podobá pohledu Petry Procházkové. Zvláště si všímá novodobých boháčů, jejich osobního postavení v elitní společnosti, kam se sami řadí. Šťáhlavský se o nich zmiňuje jako o Novorusech. Mladé lidi považuje za velmi ohroženou skupinu, a to především kvůli obrovské spotřebě alkoholu a drog. Stejně téma rozvíjí i Libor Dvořák ve své knize *Nové Rusko*.

Rusko je v jeho podání reprezentováno mozaikou postav, historických i současných (Lenin, Stalin, Brežněv, Putin), událostí, náboženských i světských svátků (pravoslavné Vánoce, Velikonoce), válek (velká vlastenecká, čečenská) i katastrof (černobylská jaderná elektrárna, atomová ponorka Kursk). Všímá si života v některých hlavních městech bývalých sovětských republik (Alma-Ata, Minsk, Kyjev), přibližuje architekturu Moskvy a Petrohradu.

Šťáhlavského reportáže jsou obrazem současného i historického Ruska. Potenciálního turistu do zemí bývalého Sovětského svazu by jeho naturalistické vyprávění nejspíše odradilo, ale na druhou stranu podává jistě pravdivější pohled, než ten, který nám byl předkládán před 20 lety.

2.4. Jan Petránek

Narozen 28.12.1931

Po obchodní akademii nastoupil do Československého rozhlasu, kde se stal zahraničně-politickým redaktorem a komentátorem. V letech 1961-62 byl zpravodajem v Indii, v letech 1963-67 v SSSR, v roce 1965 byl válečným zpravodajem ve Vietnamu. Po invazi vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 se zúčastnil vysílání rozhlasu proti této invazi. Následně pracoval jako topič v gumárně Mitas ve Strašnicích. Po listopadu 1989 se stal redaktorem Lidových novin, ale přispíval i do jejich nelegálních, samizdatových vydání již v roce 1987 a publikuje zde dodnes. Je spolupracovníkem rozhlasu a televize, překládá z ruštiny a angličtiny. Napsal knihy *Andělé a čerti* a *Pod hvězdným šapitó*.

Dostal Cenu Ferdinanda Peroutky a Novinářskou cenu křepelek.

2.5. Jiří Doubrava

Průvodcem po devadesátých letech v Rusku je český novinář Jiří Doubrava, zpravodaj Mladé fronty v Moskvě v roce 1990. V dalších letech cestoval po zemích bývalého Sovětského svazu. Během první let 1992 a 1993 se věnoval problematice ruské zahraniční politiky ve vztahu k bývalým sovětským republikám.

Ve své knize *Boris Jelcin car ruských změn* se zaměřil především na osobu Borise Jelcina a jeho roli v rozpadu sovětského impéria.

2.6. Josef Landergott

Vedoucí redakce „svět“ časopisu Týden věnoval osmi letům Putinova prezidentsví sérií článků, nahlízejících na tuto dobu z různých aspektů. Tento novinář však není zaměřen čistě na problematiku bývalého SSSR. Zabývá se aktuální mezinárodní politickou situací.

2.7. Zdeněk Šámal

Jako zpravodaj ČT působil v letech 1994 až 1998 v Rusku, kromě pravidelných komentářů k událostem v Ruské federaci napsal dvě knihy o Rusku: *Ruská mafie* a *Objektiv z Ruska*.

Ve svých krátkých reportážích přiblížil čtenářům nejrozsáhlejší kouty bývalého SSSR (Ukrajina, Kavkaz, Sibiř, Dálný Východ). Zajímá se o historii (občanská válka, 2. světová válka, nejstarší ruské dějiny, doba vládnutí cara Petra I.), o současnou situaci ruských obyvatel (v kapitole Neznámá Moskva si všímá organizovaného zločinu, především vysvětluje pojem „kryša“ – ochrana, kterou musí mít každý, kdo se pokouší o podnikání, problematiku komunálních bytů rozebírá v kapitole Dům na nábřeží) atd.

3. Analýza novinových článků z Lidových novin z let 1990–1993, Jaromír Štětina, Petra Procházková

V této části bakalářské práce se zabývám analýzou článků novinářů Jaromíra Štětiny a Petry Procházkové tak, jak vycházely v Lidových novinách v letech 1990 až 1993. Rozdělil jsem je tématicky do pěti oblastí, a sice vnitropolitickou, hospodářsko-ekonomickou, zahraničně-politickou, sociální problematiku a témata související s rozpadem SSSR. Vždy jsem zachoval název článku se jménem jeho autora, u Jaromíra Štětiny používám zkratku JŠ, u Petry Procházkové PP. Myšlenka novinového článku je shrnuta do několika vět, pro přehlednost je každá událost uvozena barevně odlišeným datem, kdy byla otištěna v periodiku. Název článku je ponechán v původním znění a je vždy podtržen. Na konci každé tématické oblasti přináším její obsahové shrnutí.

3.1. Vnitropolitická témata

3.1.1. Výtah z novinových článků

26.11.1990 (JŠ)

Děkabristé se štítem

Rozhovor se členem Štítu, Benjaminem Turčinou. Štít je Svaz sociální ochrany vojáků a jejich rodin. Jeho cílem je vytvoření profesionální armády. Vysvětluje, proč armáda brzdí stahování vojsk z východní Evropy, protože náklady na její život v Evropě jsou menší než doma. Turčina varuje před možností vojenského převratu a obhájí svoje pozice, ze kterých se bude Štít snažit zabránit zneužití armády.

17.12.1990 (JŠ)

Dvě novinky

Růžová rakev se Stalinovými ostatky byla převezena do Domu sovětů.

Předseda KGB Krjučkov vystupuje v televizi a prohlašuje, že se v zemi dostávají k moci antikomunistické nedemokratické síly a že KGB bude bránit všemi silami, které má k dispozici, bezpečnost státu a jeho hranice.

5.1.1991 (JŠ)

Bez kompromisu

Rozhovor s představitelkou Demokratického svazu Valerií Novodvorskou. Demokratický svaz vznikl 9.5.1988 s cílem změny společenského řádu revolučně demokratickou cestou, tj. politickou stávkou, svržením politické moci, přechodem k demokracii cestou vytvoření ústavodárného shromáždění. Zatím distribuuje letáky, pořádá přednášky a demonstrace. Členové Demokratického svazu protestují proti udělení Nobelovy ceny míru Gorbačovi, protože ho považují za druhého Hitlera a jeho politiku za fašismus ohrožující celý svět. Svět by si to měl uvědomit a přestat dodávat do SSSR humanitární pomoc, protože tímto způsobem Gorbačovu moc podporuje. V. Novodvorská strávila mnoho let ve vězení a teď, jestliže se ocitne opět za mřížemi, je rozhodnutá držet hladovku až do úplného konce.

7.3.1991 (JŠ)

Tajemství Gorbačova šarmu

Psychiatr Anatolij Korjagin se snažil odhalovat nezákonné metody a zneužívání psychiatrie v SSSR. Byl odsouzen, strávil několik let ve vězení i ve vyhnanství, nakonec dostal milost a poté emigroval na Západ, kde žije dosud. Snaží se analyzovat příčiny, které vedou ke „gorbymánii“ na Západě.

Gorbačov a jeho politika vyhovuje západním zemím, protože slabé Rusko, které nevyhrožuje zbrojením, může platit za pomoc ze Západu drahocennými surovinami. Dobře prosperující samostatné země by byly těm západním pouze konkurencí, kterou nepotřebují. Západ může nově vznikajícím demokraciím pomoci pouze tak, že podpoří a stimuluje soukromý hospodářský sektor, občané sami musí pochopit, že se nemohou spoléhat na Gorbačova, ale že musí sami uskutečnit dva důležité kroky: likvidaci SSSR a legalizaci absolutního práva na soukromý majetek.

11.3.1991 (JŠ)

Hra otázek

.... zda, kde a o čem budou 17. března 1991 hlasovat obyvatelé Sovětského svazu.

17. března budou obyvatelé SSSR odpovídat na otázku: „Považujete za nevyhnutelné, aby byl zachován SSSR jako obnovená federace rovnoprávných suverénních republik, v níž budou v plné míře zaručena práva a svobody člověka každé národnosti?“⁶

Baltské země na svém území referendum odmítly a uspořádaly svůj vlastní plebiscit s vlastními jasně formulovanými otázkami:

Litva: Jste pro to, aby Litva byla nezávislou demokratickou republikou?

Lotyšsko: Jste pro demokratickou státně nezávislou Lotyšskou republiku?

Estonsko: Chcete, aby byla obnovena státní samostatnost a nezávislost Estonské republiky?

Moldávie, Gruzie a Arménie referendum také odmítly, uvažují o něm později.

Ázerbájdžán, Kirgízie, Bělorusko a Kazachstán se nevyjádřily, Tádžikistán a Turkménie otázku přijaly bez výhrad, Rusko, Ukrajina a Uzbekistán referendum uspořádají, ale připojí ještě několik otázek, např. v Moskvě se objevuje ještě otázka, zda je nutné, aby Moskvané volili přímou volbou starostu atd.

Komunisté, deklarující hlasování ve prospěch zachování SSSR, označují Demokratické Rusko (Demokratická strana, Křesťansko-demokratické hnutí, Sociálně demokratická strana Ruska a Republikánská strana) za reakční síly, protože se hlásí k zavedení soukromého vlastnictví a k návratu ke kapitalismu.

19.3.1991 (JŠ)

Budeme se dál bát?

Komsomolská pravda přetiskla rozhovor J. Štětiny s plukovníkem V. Alksinsem. Z rozhovoru ale vypadla důležitá věta, kterou Štětina považuje za nejdůležitější a nejnebezpečnější. Na hodnocení mezinárodněpolitického a vojenského postavení SSSR totiž řekl: „Dříve se nás báli a možná, že to bylo dobře“⁷.

Zpravodaj komunistického listu Pravda v Praze píše, že Lidové noviny nepřispívají k dobrým vzájemným vztahům obou zemí, protože nepíší o SSSR nic pozitivního. Štětina to ve svém sloupku komentuje tak, že LN mají právo se rozhodnout, na čí straně v rozjitřeném SSSR stojí.

⁶ ŠTĚTINA, J. Hra otázek. *Lidové noviny*. 11.3.1991, č. 59, s. 3.

⁷ ŠTĚTINA, J. Budeme se dál bát?. *Lidové noviny*. 19.3.1991, č. 66, s. 1.

28.3.1991 (JŠ)

Gorbatica

Tak se nazývá v jazyce místních obyvatel oblast v Tajze, kde přestávají platit sovětské zákony a začínají platit zákony tajgy. Štětina toto slovo používá k pojmenování situace, kdy v SSSR přestávají platit zákony glasnosti⁸ a demokratičtí novináři, umlčení režimem, se musí semknout, zatím v novinách Něžavisimaja gazeta s možností vytvořit nezávislou televizní společnost TSN. Skupině mladých novinářů připravujících zajímavé noční zpravodajství, jediné konkurující oficiálním tendenčním zprávám Vremja, bylo zakázáno vystupovat na obrazovce.

9.4.1991 (JŠ)

Potěmkinův padělek se rozpadl

Rozhovor s předsedou rady poradců M. Gorbačova Alexandrem Jakovlevem.

Podstatu krize vidí Jakovlev v rozpadu společenského uspořádání zděděného po stalinismu. Místo antidemokratismu, antisvobody přichází systém založený na duchovní, ekonomické a politické svobodě člověka. Problémy, které tento přerod provázejí, vyvolávají v některých touhu po návratu do „starých časů“. Někdo touží po období vlády Brežněva, někdo Stalina, jiný cara. Nejlepší recept na překonání krize je ale podle něj práce. Jakovlev přitom zůstává na pozicích marxismu, krize přinese očištění Marxovy filozofie.

Budoucnost SSSR vidí v dobrovolném svazku svrchovaných republik s garantovanými lidskými právy, bez diktátu centrálních orgánů. Za svůj hlavní úkol považuje přestavbu a demokratizaci společnosti, jedinou možnou cestu vidí ve vnitřním sebezdokonalování člověka. Krizi v Pobaltí hodnotí jako uměle vyvolanou především ze strany konzervativních, reakčních a extremistických sil. O svrchovanosti republik nepochybuje, ale obává se křivd spáchaných na jiných než pobaltských národech.

15.4.1991 (JŠ)

Kdo místo Gorbačova

V ruských politických kruzích se hovoří o konci éry Michaila Gorbačova. Existují spekulace, při jaké příležitosti svou funkci složí a kdo nastoupí na jeho místo. V úvahu připadají jména jako Jelcin, Janajev, Pavlov, Ljukanov. Jelena Bonnerová, vdova po

⁸ Glasnost – otevřenost, veřejná informovanost. Jeden ze znaků nového pojetí stranického a státního zřízení SSSR, zavedeného v roce 1985 M. S. Gorbačovem.

Alexandru Sacharovi, vidí konflikt mezi Jelcinem a Gorbačovem jako rozpor mezi novou a starou politikou.

7.5.1991 (JŠ)

Ruská Charta '91

Hnutí demokratické Rusko (dále jen HDR) je antitotalitní celoruská koalice proti komunistické straně. Sdružuje demokratické strany, skupiny, jednotlivce. Bylo založeno v r. 1990 a má asi 300-400 000 členů. Jeho součástí je i frakce v ruském parlamentě s názvem Demokratické Rusko.

Jelcin by se bez Demokratického Ruska nemohl stát předsedou Nejvyššího sovětu.

Po počátečních rozpacích se k němu otevřeně přihlásil a vystoupil dokonce s požadavkem vytvořit z HDR novou opoziční stranu. Jako reakce na kritiku, že HDR nemá žádný politický program a vystačí si pouze s demonstracemi, vypracovali jeho členové Ruskou chartu '91. Hlavními body jsou: Zákaz použití ozbrojených sil při řešení konfliktů, znárodnění majetku KSSS, poskytnutí záruk svobodného vlastnictví občanům, požadavek kulatého stolu jako mechanismu předání moci demokraticky zvoleným institucím, což má být zároveň východisko k vytvoření koaliční vlády. V postupu však HDR není jednotné, rozštěpilo se na radikální a konzervativní křídlo. Jedni prosazují generální stávku, druzí legitimní parlamentní způsoby.

Jurij Afanasjef, předseda HDR, v rozhovoru s J. Štětinou vyzývá československé demokraty, aby aktivně HDR pomáhali, především v šíření informací. Inspirací v programu se pro HDR stala Charta 77.

17.6.1991

Rozhovor s Vladimírem Žirinovským

„Máme vás rádi, bratři“

Vladimír Žirinovský obsadil třetí místo v prezidentských volbách za Jelcinem a Ryžkovem se 7% hlasů. Co svým voličům slíbil? Zachování SSSR, snížení cen vodky, cestu ke zbohatnutí a míru.

Chce rozdělit sféry vlivu ze severu na jih, varuje před uspěchaným návratem sovětských vojáků z východní Evropy domů a vyhrožuje jejich možným návratem.

20.8.1991 (JŠ)

Drama v sídle parlamentu

„Vzhledem k tomu, že Michail S. Gorbačov není ze zdravotních důvodů schopen plnit povinnosti prezidenta SSSR, přebírám od 19. srpna 1991 povinnosti prezidenta na základě článku 127 Ústavy SSSR“⁹. Genadij Janajev, viceprezident SSSR. Na improvizované tiskové konferenci B. Jelcin označil převzetí moci za nelegální, vyzval ke generální stávce. K parlamentu se blíží tanky, Moskvané jsou vyzýváni, aby přišli bránit svůj parlament.

V 18.00 se v parlamentu sešli poslanci Nejvyššího sovětu RSFSR a jeho předseda Chazbulatov zjišťuje, na čí straně stojí armáda. O několik hodin později je již jasné, že tanky Tumanské divize stojí na straně Jelcina.

21.8.1991 (JŠ)

Je 00.02 – slyším střelbu

Časový sled událostí od půlnoci, postup tanků, střelba.

Jednání probíhají především mezi poslanci a veliteli jednotlivých divizí. Hlavní útok se pak čeká od jednotek KGB. Budovu chrání 500 neozbrojených Moskvanů, v okolí je asi 16 barikád. Uvnitř budovy je 300 ozbrojených profesionálů.

Estonsko vyhlásilo v souvislosti s převrat v SSSR 21. srpna nezávislost.

B. Jelcin vydal výnos, ve kterém všechny Jazovovy rozkazy prohlašuje za neplatné.

21.8.1991 (JŠ)

Tři minuty po půlnoci

Rozhovor s R. Chasbulatovem, předsedou Nejvyššího sovětu RSFSR. On sám vnímá paralelu mezi srpnem 1968 a srpnem 1991, vstup vojsk tenkrát odsoudil. Myslí si, že převrat je namířen proti Rusku, méně už proti Gorbačovovi. Ačkoli k němu má mnoho výhrad, odmítá způsob, jakým je s ním zacházeno. Obavy o budoucnost východní Evropy jsou podle něj na místě, sovětská armáda ještě není úplně stažená, svazová smlouva je odsunuta.

26.8.1991 (JŠ)

Co je silnější než slovo?

Sovětská televize a rádio opakovaly po dobu puče prohlášení vzbouřenců. Jelcin stál na tanku a promlouval k občanům. Novináři si pomáhali, aby mohli své redakce informovat o

⁹ ŠTĚTINA, J. Drama v sídle parlamentu. *Lidové noviny*. 20.8.1991, č. 184, s. 1.

dění v Moskvě. Když nefungovalo spojení Moskva-Mnichov, pomohla pražská redakce a spojení zprostředkovala. Nevycházely jiné než komunistické noviny, dva dny vycházel demokratický tisk ilegálně. Novinářský cech obstál, slovo bylo silnější než tanky. Gorbačov ocenil BBC, Rádio Svobodná Evropa, Hlas Ameriky. Na tiskové konferenci 22. srpna před veřejností musel čelit otázkám o komunistické straně. O dva dny později ji zrušil.

4.5.1992 (JŠ)

Jsou nevinní

Reportáž z 1. máje. Pracující Rusko, Pracující Moskva, Ruská komunistická strana stály v čele bolševických oslav na Rudém náměstí. Shromáždění požadovalo odstoupení Jelcina, odmítlo vzít na vědomí rozpad SSSR, přečetli zdravici Castrovi. Vznikla iniciativa na blokádu vězení, kde si odpykávají trest srpnoví pučisté, podle organizátorů nezákonně.

12.5.1992 (JŠ)

Titáni ruského lidu

Pochod na vězení Matroskaja tišina, kde jsou drženi srpnoví pučisté se uskutečnilo 9. května pod vedením hnutí Pracující Moskva, Pracující Rusko a Ruská komunistická dělnická strana. Pučisté byli označeni za Titány ruského lidu. Průvod nesl sovětské vlajky a hesla typu Zachránili jsme svaz před Hitlerem, zachráníme ho i před Bushem a Jelcinem.

19.2.1993 (PP)

Kdo vlastně přepadl poslance

V Moskvě se uzavřelo soudní přelíčení týkající se přepadeného poslance Bělozerceva. Pracoval jako nezávislý expert při vyšetřování příčin okolností srpnového puče. V rozhovoru pro LN v roce 1992 (16.5.) uvedl, že se na puči podílel sám Gorbačov. Týden na to byl napaden. Součástí článku je rozhovor s Bělozercevem, ve kterém prohlásil, že měl svědčit u Ústavního soudu ve věci činnosti KSSS, ale ztratily se mu důležité dokumenty – důkazy. Obžalovaný V.Č. byl odsouzen, ale náhrada škody přiznána nebyla.

10.3.1993 (PP)

V zajetí se stali muslimy

Rozhovor se dvěma navrátilci z Afghánistánu. V Afghánistánu se nachází ještě 20 zajatců z bývalého SSSR a v nejbližší době by měli být propuštěni domů. Někteří se ale vrátit

nechtějí. Přijali muslimskou víru, oženili se, mluví špatně rusky. Navrátilci si na podmínky nestěžovali, naučili se korán, stýkali se s místním obyvatelstvem.

22.4.1993 (PP)

K vyjádření důvěry stačí Jelcinovi polovina z hlasujících v referendu

Ústavní soud rozhodl kompromisně o způsobu sčítání hlasů na všeruském referendu. Souhlasné odpovědi bude zapotřebí od pouhé poloviny účastníků v otázce důvěry prezidentovi a jeho reforem, polovina všech registrovaných voličů musí odpovědět kladně v případě uspořádání předčasných parlamentních a prezidentských voleb.

Odborníci se shodují, že Jelcin vyhrál.

27.4.1993 (PP)

Ano Jelcinovým reformám

Jelcinovi vyjádřilo podporu 59,2% voličů, ekonomické reformy schválilo 53,6%.

9.6.1993 (PP)

O ruské potřebě cara

Rozhovor s Jelcinovým poradcem A.Migraňanem. Podle něj má ústava silné diktátorské rysy. „V Rusku zatím není možné uskutečnit zatím jeden z ověřených modelů demokracie. Parlamentní systém je pro nás nepoužitelný, protože nemáme prakticky žádné fungující politické strany. Ideální prezidentskou republiku se nám také nepodaří vytvořit. Ta předpokládá přísné rozdělení moci, vyváženost a systém brzd, který by bránil soustředění moci do jedněch rukou. A chybí nám to nejdůležitější, alespoň minimální politická kultura. Válka zabránila tomu, aby se rozvinula ústavní monarchie a potom se zrodil skutečný parlamentní systém. Na určitou dobu potřebujeme podobný institut jako byl car, který by plnil úlohu arbitra. V Jelcinově ústavě je tímto soudcem prezident“¹⁰.

23.8.1993 (JŠ)

Bez názvu

Při cestě z Prahy do Moskvy Petra Procházková havarovala, spolu s kolegou byli převezeni nejprve do moskevské, potom do pražské nemocnice. Po nehodě jen bezmocně přihlíželi tomu, že si projíždějící řidič přelil z jejich kanystru benzin do svého auta.

¹⁰ PROCHÁZKOVÁ, P. O ruské potřebě cara. *Lidové noviny*. 9.6.1993, č. 127, s. 3.

Za Procházkovou psala pro LN zpravodajka Politiken Dana Schmidtová.

Dalším dopisovatelem se stal Valentin Skočko 20. září 1993.

23.9.1993 (PP)

Krev nepoteče, slibuje Jelcin a Parlament přes noc generálním štábem

Před budovou parlamentu vznikají barikády, na nichž hlídkují přívrženci Ruckého. Obě strany si uvědomují, že zvítězí ten, na jehož stranu se postaví armáda a policie. Ta zatím zachovává přísnou neutralitu. Ruská televize nevěnovala událostem v parlamentu žádnou pozornost, Ruckému neumožnila vystoupit.

24.9.1993 (PP)

Zasedá sjezd, který znamená válku

Rozpuštěný sjezd poslanců začal zasedat. Poslanci se vyslovili pro Jelcinovo odvolání a potvrdili Ruckého. Ruský parlament (Nejvyšší sovět) vyzval Jelcina ke kapitulaci.

25.9.1993 (PP)

Podle Alexandra Ruckého Rusko svůj boj prohrálo

Procházková zůstává v budově parlamentu. Je přerušeno spojení, v noci skončila dodávka elektřiny, přijetí novinářů u Ruckého osvětlovala svíčka. Pro Ruckého je symbolem dohořívající demokracie v Rusku.

29.9.1993 (PP)

Moskevský Bílý dům neprodyšně uzavřen

Celkem je v parlamentu asi 20 zpravodajů a 512 poslanců. Přístupové cesty k budově byly uzavřeny. Dochází jídlo, k dispozici je jen voda a housky.

Nové ultimátum poslancům

Ruská vláda a starosta města vyhlásili ultimátum, že obránci Bílého domu musí opustit budovu do pondělka, jinak dojde k odvetným opatřením. Vůdcové demokratických stran vyzývají Jelcina, aby ukončil „řádění teroristů“, prokomunistické a nacionalistické strany burcují k nepokojům. M.Gorbačov naznačil ochotu vrátit se do politiky.

2.10.1993 (PP)

Ruský parlament odmítl kompromisní dohodu

Podepsaná dohoda byla předsedou Nejvyššího sovětu Chasbulatovem anulována. Poslanci odmítají splnit hlavní požadavky Jelcina: okamžité odevzdání zbraní, ukončení blokády, obnovu dodávek elektřiny a telefonického spojení.

4.10.1993 (PP)

V Moskvě se střílí a umírá

V Bílém domě je asi 2000 mužů, kteří disponují těžkou technikou. Je mezi nimi mnoho Čečenců. Stoupenci parlamentu zaútočili na moskevskou radnici a televizní věž Ostankino. Program přestal vysílat. V 18.10 vyhlásil Jelcin na území hlavního města na týden výjimečný stav.

5.10.1993 (PP)

Ruckoj a Chasbulatov zatčeni

Jelcin jim zaručil bezpečnost, oni sami nekladli odpor. Zatčení předcházely několikahodinový boj o budovu parlamentu. Část hořela, dovnitř se dostaly jednotky zvláštního nasazení. Bojuje se i na dalších místech, o Ostankino, kde padlo okolo 60 lidí, i u nakladatelství některých protijelcinovských periodik, jako např. Pravda nebo Sovětskaja Rossija. 90% Moskvanů schvaluje rázné kroky proti pučistům.

V hořícím parlamentu (PP)

Střílí se, ozývá se pláč a křik raněných. Ženy novinářky dostávají možnost z parlamentu odejít, odmítají. Při společné evakuaci se Procházková kvůli zmatkům při další palbě oddělí od ostatních a vychází z budovy.

Neodejdu, zůstanu tu až do konce. (PP)

Ruslan Chasbulatov odpovídá v Bílém domě na otázky LN. Podivuje se nad tím, že Havel podpořil Jelcina, nazývá Havla demokratem a Jelcina fašistou.

6.10.1993

Po setmění se opět střílelo (PP)

Jelcin přitvrdil výjimečný stav, při vjezdu do Moskvy a výjezdu z ní se musí každý podrobit kontrole.

Krátká odvěta za Ostankino (PP)

Televizi bránilo pouze 10 lidí.

7.10.1993 (PP)

Dnes je v Rusku den smutku

Konají se pohřby obětí. Po silných protestech novinářů byla zrušena cenzura sdělovacích prostředků.

Bez názvu

Komentář Pavla Tigrida k událostem v parlamentu: Pavel Tigrid píše, že v bojích zahynul i český televizní kameraman, Ivan Škopan. Oceňuje práci jeho i Petry Procházkové: „Novinaření je dnes krajně riskantní záležitostí, musí se být na místě, u toho, co nejbliž. Petra Procházková nejenom, že pronikla do Bílého domu a zůstala v těžce ostřelované budově až do poslední chvíle, ale ještě vyzpovídala zcela vyčerpaného předsedu parlamentu Ruslana Chasbulatova nedlouho před jeho zatčením. Petra Procházková, dopisovatelka českých novin, se doslova přes noc stala válečnou reportérkou“¹¹.

21.10.1993 (PP)

Jelcinův „pohřební výnos“

Podle výnosu by z mauzolea na Rudém náměstí měly být odstraněny ostatky V.I.Lenina. Měly by být uloženy v Petrohradu. O osudu mauzolea není rozhodnuto. Důvody jsou ekonomické, udržování mumie je nákladné.

22.10.1993 (PP)

Proč by někdo tajil mrtvé?

Boje o parlament si vyžádaly životy 141 lidí. Rozhovor s mluvčím hlavní zdravotní správy v Moskvě M. Naděždina. Věří, že údaje o mrtvých jsou pravdivé.

13.12.1993 (PP)

Rusko má novou ústavu

Ústava byla přijata 60% účastníků referenda. Volební lístky nejsou ještě sečteny, ale i tak je jisté, že velký počet hlasů získal Žirinovskij.

¹¹ TIGRID, P. Bez názvu. *Lidové noviny*. 7.10.1993, č. 233, s. 4.

14.12.1993 (JŠ a PP)

Ruská federace: opozice zvítězila ve volbách

Konečné výsledky budou oznámeny 22. prosince, ale už teď je jisté, že Nacionalistická Liberálně demokratická strana V. Žirinovského obsadila 1. místo v 37 z 89 regionů.

15.12.1993 (PP)

Žirinovskij: Konec smutku

Z tiskové konference se Žirinovským, kde pohovořil v němčině a angličtině. Podpořil novou ústavu a vytyčil základní principy politiky své strany: demokracie, lidská práva, smíšená ekonomika se silným vlivem státu, dodržování zákonů. Vyslovil se i proti přítomnosti ruských vojsk v jiných zemích. Ohledně antisemitismu řekl: „Lidé chtějí vidět v televizi dobré ruské tváře, lidi hovořící čistou ruštinou. Pokud tomu tak není, lidé jsou nespokojení. A Židé tím, že jsou všude vidět, sami provokují antisemitské tendence“¹².

16.12.1993 (PP)

Masová hypnóza nemohla ovlivnit volby

„Ruský národ se stal obětí masové hypnózy“, prohlásil vůdce Ekonomické strany Svobody. Objevila se řada protestů proti regulérnosti.

17.12.1993 (PP)

Zorkin: neplatné referendum

Výsledky voleb: LDS Žirinovského zvítězila (23,4 %), Ruská volba (14,7 %), komunisté (13,2 %). Podle Zorkina hlasovala o ústavě jen pětina národa, proto je referendum neplatné.

20.12.1993 (Jan Petránek)

V Rusku rozhodl „třetí volič“

Reakce na výsledky voleb: Selhali především reformisté, kteří nedokázali veřejnost přesvědčit, že ještě musí pokračovat hroucení staré, politické, administrativní a ekonomické struktury. Zároveň nedokázali aspoň trochu věrohodně stanovit etapy vzniku nových, stabilizovaných poměrů.

¹² PROCHÁZKOVÁ, P. Žirinovskij: Konec smutku. *Lidové noviny*. 15.12.1993, č. 291, s. 3.

21.12.1993 (PP)

Žirinovskij zneužil klíčová slova

„Poprvé u nás byl při hypnóze zneužit efekt televize a rozhlasu pro politické cíle“¹³, řekl profesor Gornyj, který se zabývá hypnózou. Obviňuje tak Žirinovského ze zneužití hypnózy ke svému volebnímu vítězství. Pomáhat mu měl Kašpirovskij. Žirinovskij používal klíčová slova k navození pocitu, že je otec národa.

3.1.2. Shrnutí kapitoly Vnitropolitická témata

Konec roku 1989 a začátek roku 1990, kdy se hroutila sovětská sféra vlivu v Evropě, zastihl Borise Jelcina ve funkci člena Nejvyššího sovětu SSSR. Od počátku svého působení v SSSR se Štětina zajímal o roli KGB a její působení na mocenské struktury, stejně tak o vliv KSSS a snaze jejich konzervativních členů zabránit demokratickému vývoji. Přinášel rozhovory s vysokými politickými a vojenskými představiteli, poukazoval na jejich odlišné představy o budoucím vývoji SSSR. Plukovník Alksins např. zhodnotil mezinárodně politické a vojenské postavení SSSR takto: „Dříve se nás báli a možná, že to bylo dobře“¹⁴.

Významnou událostí počátku 90. let byla volba nového prezidenta, která se samozřejmě stala předmětem zájmu i pro J. Štětinu. Zatímco Michail Gorbačov se stal v březnu 1990 prezidentem Sovětského svazu a sklízel úspěchy na mezinárodní úrovni, např. získal Nobelovu cenu míru za rok 1990 (proti čemuž protestovala např. předsedkyně Demokratického svazu V. Novodvorská, protože Demokratický svaz ho považoval za druhého Hitlera. Jelcin v červenci vystoupil z komunistické strany a i přesto byl v červnu 1991 zvolen prezidentem Ruska (RSFSR). Na třetím místě se v tehdejších volbách umístil V. Žirinovskij, který voličům slíbil zachování SSSR, mír a snížení cen vodky.

Jelcinova i Gorbačovova politika se setkala s velkou nelibostí těch, kterým vyhovovaly staré pořádky a v srpnu došlo k pokusu o státní převrat, o svržení Gorbačova. „Vzhledem k tomu, že Michail S. Gorbačov není ze zdravotních důvodů schopen plnit povinnosti prezidenta SSSR, přebírám od 19. srpna 1991 povinnosti prezidenta na základě článku 127 Ústavy SSSR“¹⁵, řekl Genadij Janajev, viceprezident SSSR. B. Jelcin označil převzetí moci za nelegální, vyzval ke generální stávce. Sovětská televize a rádio si postavily na stranu pučistů, Štětina zprostředkoval spojení přes pražskou redakci Lidových novin.

¹³ PROCHÁZKOVÁ, P. Žirinovskij zneužil klíčová slova. *Lidové noviny*. 21.12.1993, č. 296, s. 3.

¹⁴ ŠTĚTINA, J. Budeme se dál bát?. *Lidové noviny*. 19.3.1991, č. 66, s. 1.

¹⁵ ŠTĚTINA, J. Drama v sídle parlamentu. *Lidové noviny*. 20.8.1991, č. 184, s. 1.

J.Štětina sledoval i nadále politické dění v Rusku po zvolení B. Jelcina do funkce prezidenta i jeho první roky v úřadu. Byl to právě Jelcin, kdo schvaloval a podporoval sílící tendenci některých republik k samostatnosti a nezávislosti, i když asi původně neměl v úmysl úplný rozpad SSSR. Narážel tím na názory konzervativců, ale i samotného Gorbačova, který se snažil přimět republiky k podpisu nové svazové smlouvy, která by trochu uvolnila spojení s Moskvou. Doposud není jasný podíl Jelcina na srpnovém převratu, ale pravděpodobně jen využil chyb těch, kteří ho zorganizovali. Také vojáci pučisty nepodpořili, přidávali se na stranu Jelcina. Puč byl potlačen, v zahraničí byl oslavován Gorbačov, ale doma z něj vítězně vyšel jen Jelcin. O vysvětlení „gorbymanie“ na západě se pokusil psychiatr A. Korjagin. Jedná se podle něj o pocit, že zatímco Jelcin představuje pro západ možnou destabilizaci poměrů, Gorbačov je pro západní politiky naopak zárukou stabilizace.

Odlišný názor ale měli příznivci pučistů (Pracující Rusko, Pracující Moskva, Ruská komunistická strana), kteří se sešli, aby si připomněli výročí 1. a 9. května. Průvod nesl sovětské vlajky a hesla typu Zachránili jsme svaz před Hitlerem, zachráníme ho i před Bushem a Jelcinem.

Oba novináři sledovali osud pučistů (Krjučkov, Pavlov, Janajev) i v průběhu dalších let, při jejich pobytu ve vězení se stali ikonami pro Jelcinovy odpůrce, v roce 1993 došlo k napadení nezávislého experta Běložerceva.

Významným tématem ruské politiky roku 1993, které komentovala již P. Procházková, byla bezpochyby změna ruské ústavy, kterou získal ruský prezident široké pravomoci. Stalo se tak poté, co na základě výsledků voleb vznikl parlament, který se díky svému složení dostával s Jelcinem do konfliktů. Demokraté v těchto volbách vyšli jednoznačně poraženi, podporu velké části Rusů získali komunisté a nacionalisté.

Dubnové referendum sice přineslo Jelcinovým reformám podporu, ale nevyřešilo hlavní problém - spory Jelcina s parlamentem a dvěma hlavními představiteli Jelcinovy názorové opozice: předsedou Nejvyššího sovětu Ruslanem Chasbulatovem a viceprezidentem Alexandrem Ruckym.

V roce 1993 se stále více vyostřovaly spory mezi parlamentem a prezidentem, které vyvrcholily pokusem B.Jelcina o likvidaci odbojného parlamentu na přelomu září a října silou. Petra Procházková se samozřejmě okamžitě vydala do budovy parlamentu a společně s dalšími dvěma českými novináři (Annou Rottovou, zpravodajkou ČTK, Jiřím Doubravou, zpravodajem Mladé fronty) podávala zprávy o aktuálním dění v parlamentu. Její práci ocenil v Lidových novinách Pavel Tigrid. Podle Doubravy Jelcin svým postupem jednoznačně

porušil ústavu, ale Západ mu za to tleskal¹⁶. Drama probíhalo i u televizní věže Ostankino, zemřelo zde 60 lidí, v bojích o parlament 141.

P. Procházková rovněž detailně informovala českou veřejnost o parlamentních volbách a referendu o ústavě, které proběhly v prosinci roku 1993. Ústava byla přijata 60% účastníků referenda, ale jinak znamenaly pro pozorovatele volby šok. Nejen že se do státní dumy dostal jeden z pučistů z roku 1991 Ljukanov, ale zvítězila strana V. Žirinovského. V. Havel reagoval takto: „Dobré umístění strany pana Žirinovského cosi vypovídá o stavu ruské společnosti“¹⁷. Existovaly i úvahy o možném vlivu hypnózy na voliče prostřednictvím televizní obrazovky.

O tom, že vinu na porážce demokratických sil nesou vinu především politici, nepochyboval J. Petránek: „Selhali především reformisté, kteří nedokázali veřejnost přesvědčit, že ještě musí pokračovat hroucení staré, politické, administrativní a ekonomické struktury. Zároveň nedokázali aspoň trochu věrohodně stanovit etapy vzniku nových, stabilizovaných poměrů“¹⁸.

3.2. Hospodářsko-ekonomická témata

3.2.1. Výtah z novinových článků

31.10.1990 (JŠ)

Západní Sibiř

Komu patří ropa? Reportáž ze západní Sibiře. Západosibiřská naftová pánev se téměř kryje s Tjumeňskou oblastí RSFSR. Ta se dělí na tři celky: na severu na Jamalo-něnecký autonomní okruh s ložisky plynu, Chantymansijský národnostní okruh s ložisky ropy při středním Obu a na jihu zemědělská nenaftonosná oblast. Jamalo-něnecký okruh vyhlásil 18. října samostatnou republiku, střední Přiobí bude zřejmě následovat. Oblastní sovět se chystá vyhlásit vlastní Republiku Tjumeň v hranicích celé bývalé Tjumeňské oblasti. Hlavním jádrem sporu je v této oblasti ropa a zisky z jejího prodeje. Štětina popisuje pokusy některých podnikatelů o tržní chování.

¹⁶ DOUBRAVA, J. *Boris Jelcin Car ruských změn*. Epoque, Praha 1997, s. 72.

¹⁷ PROCHÁZKOVÁ, P. Všichni se bojíme vítěze voleb. *Lidové noviny*. 15.12.1993, č. 291, s. 4.

¹⁸ PETRÁNEK, J. V Rusku rozhodl „třetí volič“. *Lidové noviny*. 20.12.1993, č. 295, s. 3.

10.12.1990 (JŠ)

Znovuzrození ruské vesnice

Sjezd poslanců RSFSR přijal Usnesení o znovuzrození ruské vesnice. Dává zemědělcům svobodu zvolit si způsob vlastnictví půdy. Soukromé vlastnictví je tak zrovnoprávněno. Vzniká tu určitá naděje pro 55 000 vesnic, které kvůli zemědělské politice SSSR zanikly.

14.3.1991 (JŠ)

Jsou horníci připraveni?

Čtvrtá vlna stávek mezi horníky na Kuzbasu nepřinesla očekávané změny. Na vině je nejednotný postup stávkujících v Donbasu, Kuzbasu, Vorkutě a Karagandě. Požadavky stávkujících se týkají především odstoupení Gorbačova z funkce prezidenta SSSR a zlepšení ekonomické situace v zemi. Nárok na zvýšení mezd vyvolal nevoli mezi dělníky z ostatních průmyslových odvětví.

24.4.1991 (JŠ)

Výsledek kasárenského socialismu

Stávky v Bělorusku. V Minsku proběhlo od počátku měsíce několik vln stávek. Hlavní požadavek je depolitizace všech státních struktur, znárodnění majetku KSSS a KGB, zrušení privilegií stranického a státního aparátu. V Nejvyšším sovětu Běloruska mají komunisté přes 80% mandátů. Proto je jedním z požadavků i rozpuštění sovětu a vypsání nových voleb. Dávají přednost politickým požadavkům před ekonomickými, protože bída v zemi je výsledkem „kasárenského socialismu“.

10.7.1991 (JŠ)

Možnost volby

V Sovětském svazu bylo představeno 5 kapitol ekonomických reforem, které zpracovali G. Javlinskij spolu s odborníky z Harvardské university v USA. Základní myšlenkou je koncepce strategické vzájemnosti. Patrná je zde paralela s Marshallovým plánem na obnovení Evropy. Přírodní bohatství a lidský potenciál SSSR by se měl stát oporou světové ekonomiky, nikoli nástrojem její destabilizace. Obavy Západu před nástupem diktátora v SSSR směřují především k jadernému arzenálu, kterým země disponuje. Podmínkou pomoci je tedy uskutečňování nejen ekonomických, ale i politických reforem. Podle předpokládaného časového plánu reforem: by mělo dojít v nejbližší době k přijetí nové ústavy a měl by být

navržen tzv. Ekonomický svaz, který by mohl být zajímavý i pro ty země, které nepodepíší svazovou smlouvu.

Časová posloupnost navrhované reformy v několika následujících etapách:

V letech 1991-1992 se stává SSSR přidruženým členem Mezinárodního měnového fondu (dále jen MMF) a Světové banky (dále jen SB), začne malá privatizace, zrušeny státní dotace podnikům, liberalizace cen, USA poskytnou SSSR doložku nejvyšších výhod, zemědělská reforma, ze Západu přichází potravinová pomoc.

V roce 1992 se stane SSSR řádným členem MMF a SB, probíhá malá privatizace, začíná velká privatizace, snižuje se státní schodek ukončením dotací státních podniků i cizích zemí, snížením výdajů na armádu. Západní investice do infrastruktury, ekonomiky. Zavádí se lístkový systém na základní potraviny, jedná se o sociální opatření.

V roce 1993 začíná velká privatizace, zemědělské reformy, důraz na farmářství, fondy pro konverze zbrojního průmyslu. Pomoc západu se snižuje.

V letech 1994-1997 administrativní systém řízení je plně nahrazen tržním hospodářstvím na základě soukromého vlastnictví.

Gorbačov má přednést svoji vizi na schůzce „sedmičky“ v Londýně, kromě Javlinského návrhu s sebou poveze ještě plán premiéra Pavlova.

24.11.1992 (PP)

Plyn a miliardy v sázce

Rusko nedokáže splácet dluhy. Zahraniční dluh Ruska dnes činí 71 miliard dolarů. Rusko mělo letos splatit 20 miliard, ale splatilo jen jednu. Nastolen je problém splátek Československu, Maďarsku a Polsku. Zatímco podle údajů československého obchodního zastupitelství v Moskvě my nedlužíme Rusku nic, bývalý SSSR dluží nám 5 miliard dolarů.

19.1.1993 (PP)

Nejlevnější auto na světě

V loňském roce se zvýšil prodej pouze tří druhů výrobků: alkoholu, hodinek a automobilů. Z moskevského autosalonu LOGOVAT – Maněž 93 si mohou Moskvané odvézt automobil hned po zaplacení, což není v Rusku obvyklé. Raritou je vůz GNOME, který bude stát asi 2200 dolarů. Zatím se ale nenašel výrobce.

23.1.1993 (PP)

Vodka a šampaňské

Na mezinárodní výstavě KONZUMOEXPO 93 si stěžují zástupci obchodních firem na to, že ruské firmy mají problémy se splácením zboží.

Na výtku, proč se z Ruska dovážejí jen suroviny a ne hotové výrobky, odpovídá Z. Vitvar, tajemník velvyslanectví v Moskvě: „Nemohu si vzpomenout na výrobek, který by měl na našem trhu potřebnou váhu kromě ruské vodky a šampaňského. Zástupci západních firem se do Ruska bojí jezdit. My zdejší situaci známe lépe. Nebojíme se vyjít na ulici“¹⁹.

Nesplacené dluhy však převyšují v některých případech několik milionů dolarů (Centrotex).

26.2.1993 (PP)

Plyn na Ukrajinu proudí dál

Včera měly být zastaveny dodávky plynu na Ukrajinu, ale nebyly. Ukrajina má podle Ruska platit za světové ceny, místo toho neplatí vůbec. Dluh je 165 miliard rublů.

27.11.1993 (PP)

Vláda dluží ruským horníkům 400 mld. rublů

Celoruská stávka horníků začne 1. prosince. Akce občanské neposlušnosti budou trvat tři dny Kromě finančních požadavků se začalo mluvit i o odstoupení vlády a bojkotu voleb.

3.2.2. Shrnutí kapitoly Hospodářsko- ekonomické vztahy

Tento okruh témat stál poněkud v pozadí velkých politických změn a vybraní novináři se jimi zabývali pouze okrajově. Uvědomovali si provázanost společenské nálady a ekonomické situace, ve které se země nacházela, především J. Štětina se pokoušel na začátku svého působení v SSSR osobně povzbuzovat prostřednictvím svých článků české investory. Sledoval stávky horníků, jejich požadavky hospodářské i politické. Později se omezil na podrobné rozbory navrhovaných ekonomických reforem. Tuto problematiku však zcela opustil a věnoval se především národnostním konfliktům.

¹⁹ PROCHÁZKOVÁ, P. Vodka a šampaňské. *Lidové noviny*. 23.1.1993, č. 18, s. 4.

V dnešních souvislostech stojí za zmínku článek s názvem Plyn na Ukrajinu proudí dál, který uvádí, že Ukrajina má podle Ruska dluh za plyn 165 miliard rublů, dodávky měly být zastaveny, ale zatím plyn proudí dál²⁰.

3.3. Zahraně-politické vztahy SSSR, později Ruské federace

3.3.1. Výtah z novinových článků

22.5.1990 (JŠ)

Dubček u Gorbačova

A. Dubček ve funkci předsedy Federálního shromáždění a M. Gorbačov, sovětský prezident, spolu jednali o roce 1968 i o nové formě budoucích vztahů. Důležitými body jednání byly otázky odsunu sovětských vojsk z našeho území (členem delegace byl M. Kocáb), vyčíslení škod a také požadavek na vydání dokumentů týkajících se událostí roku 1968, aby mohli být potrestáni kolaboranti. Dubček Gorbačova ujistil, že ČSFR neusiluje o vystoupení z Varšavské smlouvy a z RVHP.

4.1.1991 (JŠ)

Zatím jenom konzulát

Po 23 letech získal Izrael v Moskvě svůj zastupitelský úřad. Doposud zastupovalo izraelské zájmy v Sovětském svazu holandské království. V roce 1990 se do Sovětského svazu vystěhovalo 200 000 Židů, do konce roku 1992 má v Izraeli žít asi milion sovětských Židů. Československo se má organizačně podílet na jejich transportu. Proti navázání styků SSSR s Izraelem je politická strana Jedinstvo, jejíž představitelka K.Kornijenkova odmítá vztahy se státem, který vede válku proti arabskému lidu.

7.1.1991 (JŠ)

Poslední zvonění RVHP

4. a 5. ledna se uskutečnilo 134. zasedání výkonných výborů RVHP. Členské státy se dohodly na vytvoření nové mezivládní instituce s názvem Organizace mezinárodní ekonomické spolupráce, která má být následníkem RVHP. Štětina se ptá našeho zástupce V. Dlouhého, zda je možné v budoucnu uvažovat o vystoupení z tohoto uskupení. Dlouhý

²⁰ PROCHÁZKOVÁ, P. Plyn na Ukrajinu proudí dál. *Lidové noviny*. 26.2.1993, č. 49, s. 3.

potvrzuje náš zájem vstoupit do již existujících evropských struktur (Evropské společenství) v horizontu 10 let. Vzhledem k realitě není možné zpřetrhat vazby s bývalou RVHP okamžitě a bez náhrady.

14.5.1991 (JŠ)

Msta plukovníka Alksnise

J. Štětina přináší v hlavní části článku uveřejněného v Litěraturnoj gazetě, kde autorka Marina Pavlová-Silvanská rozebírá údajný podíl Moskvy na listopadu 1989 v Praze. Prostředníkem mezi sovětským velvyslanectvím v Praze a OF byl A. Kuprjanov, novinář, který se s českým disentem setkal už v roce 1987. Po rozhovoru s Václavem Havlem o něm se sympatiemi napsal komentář do listu Sobesednik a nestal se tak po oficiální reakci českého velvyslanectví zpravodajem v Československu. V Komsomolské pravdě se aspoň snažil publikovat články o roce 1968. V listopadu se stal jedním z mála ruských novinářů, kteří přinášeli do SSSR novinky z Československa. Nepopřel, že ho na velvyslanectví požádali, aby zprostředkoval schůzku mezi Havlem, velvyslancem Lomakinem a nějakým vysokým českým komunistickým funkcionářem, ale ke schůzce nedošlo. Alksnis se snaží, aby se lidé cítili oklamáni a podvedeni hrou mocných. Verze o spolupráci KGB s protijakešovskými frakcemi v KSČ zůstává zatím neobjasněna.

24.5.1991 (JŠ)

Bez názvu

31. května bude zahájena na Univerzitě Karlově výstava s názvem Archipelag Gulag. Jejím spoluautorem je Jaromír Štětina. Je výsledkem několika dlouhodobých reportážních cest po SSSR. Expedice přivezla materiály dokumentární a věcné povahy, které našla v bývalých lágrech, některé zapůjčila sovětská všesvazová společnost obětí stalinských represí s názvem Memorial. Zároveň výstava připomene oběti stalinských represí v Československu. V letech 1937 - 1950 bylo odvečeno do Gulagu asi 50 000 Čechů a Slováků.

24.6.1991 (JŠ)

„Nebyl to vpád“

Dmitrij Jazov pro LN o srpnu 1968. V den, kdy odjížděl poslední vojenský transport z ČSR poskytl J.Štětinovi rozhovor Dmitrij Jazov, velitel Střední skupiny vojsk v Československu. O vpád vojsk se v roce 1968 nejednalo, protože nebyl kladen odpor. Se

vstupem navíc souhlasilo vedení. Vojska měla být, jak bylo mnohokrát řečeno, na území pouze dočasně. Proti odchodu vojsk nic nenamítá, jen měla být lhůta delší než šest měsíců, např. tři roky. Nejsou vyřešeny majetkové spory, armáda chce odškodnění za stavby, které byly postaveny a ponechány zde.

OMON není podřízen ozbrojeným silám, ale ministerstvu vnitra. Názor, že sovětská armáda straní Ázerbajdžánu v jeho konfliktu s Arménií, Jazov odmítá, prý je to interpretace Arménů.

8.8.1991 (JŠ)

Balvan zmizel

Jak a kdo zaplatí škody způsobené sovětskou vojenskou okupací? Návrh smlouvy o vyrovnání škod předpokládá vytvoření zvláštního úvěrového účtu, který si u Státní banky československé otevře sovětská banka Vněšekonombank. Tam se budou ukládat částky v korunách z prodeje nemovitostí zanechaných v ČSFR sovětskou armádou a z nich budou hrazeny způsobené škody.

10.8.1991 (JŠ)

Prostor pro budoucnost

Československo jako první uzavřelo smlouvy s Pobaltím. Byly podepsány dohody o obchodně ekonomických vztazích a vědecko-technické spolupráci mezi Československem a Estonskem, Lotyšskem, Litvou. Dohody se týkají výměny zboží a služeb, poskytování vzájemných konzultací, spolupráce při formování ekonomik příslušných zemí a vytváření společných podniků. Již předtím byly podobné smlouvy uzavřené s Ruskou federací, Běloruskem a Ukrajinou. Dává se tím prostor především pro podnikatele v obou zemích.

Podpisy probíhaly v období pohřbu obětí masakru na celnici v Medinnankaj. Oficiální delegace uctila památku mrtvých.

19.2.1992 (JŠ)

Smlouva s Ruskem

Česko-slovenská vládní delegace jednala v Moskvě o oddlužení, o dodávkách ropy, atd. Jelcin zvažuje možnost splátky dluhů formou podílu našich podniků na privatizaci. Znovu byly probírány možnosti náhrady škod na našem území způsobených pobytem sovětských vojsk. K žádné dohodě ale nedošlo. Byla ale parafována smlouva o přátelství mezi oběma zeměmi. Přípravuje se schůzka mezi Jelcinem a Havlem na březen.

2.4.1992 (JŠ)

Bez názvu

Reportáž z návštěvy V.Havla v Moskvě (2.4.1992) zabezpečuje zpravodajsky Jan Petránek. Havel veze z Moskvy 2 svazky materiálů z archivů KGB a KSSS.

3.10.1992 (JŠ a PP)

Dopis předal prezident

Jaromír Štětina a Petra Procházková kontaktovali P. Šelesta, bývalého významného sovětského funkcionáře, jednoho z hlavních postav organizování okupace Československa v roce 1968. Jejich cílem je zjistit okolnosti zvacího dopisu, který v nedávné době dostal z Moskvy V. Havel. Z rozhovoru vyplývá, že špičky KSSS byly ve spojení s Biľakem a že měli situaci zmapovanou osobně. Dopis z Československa předal Brežněvovi on sám, ten ho pak ukázal představitelům Varšavské smlouvy. Autorem myšlenky dělnicko-rolnické vlády byl Biľak. Červoněnko psal mnoho zpráv o perzekuci komunistů v ČSSR. On sám byl kategoricky proti vstupu vojsk. Tvrdí, že Biľak zvací dopis nepodepsal. Rozhovor měl být otištěn zároveň v novinách Pravda a Lidových novinách, ale Pravda svůj slib nedodržela. Při porovnání nahrávek je zřejmé, že věta o tom, že Biľak nepodepsal, není na pásce a dostala se do novin navíc. Někdo má zřejmě zájem na Biľakově nevině před příjezdem našich vyšetřovatelů.

8.10.1992 (PP)

Obálku otevřel Jelcn

Na půdě Generální prokuratury Ruska pokračovala expertiza originálů tzv. zvacího dopisu, kterou provádí skupina československých odborníků z orgánů činných v trestném řízení. Druhým dopisem je dopis v češtině od A. Kapka přímo Brežněvovi, ve kterém ho žádá o pomoc. Ve věci trestního stíhání V. Biľaka byli vyslýcháni i zpravodajové LN v Moskvě.

23.10.1992 (JŠ)

Výzva na souboj

Polemika se zpravodajem listu Pravda v Praze. Krušinskij přinesl ruským čtenářům osud Vasila Biľaka a přirovnává ho k obětem represí v roce 1937. Procházková a Štětina se měli údajně vměšovat do vyšetřování zvacího dopisu a ovlivňovat prokurátora Nechanického. Cítí se uražen a chce bránit čest své kolegyně, proto ho vyzývá na souboj:

„Navrhované zbraně: počítač, stará remingtonka, pero, propiska, tužka. Místo souboje: stránky Lidových novin. Doba souboje: okamžik, kdy experti zveřejní výsledky zkoumání pravosti podpisů pod zvacími dopisy. Podmínky souboje: každý z nás napíše ke kauze Biľak třicet řádků, které budou uveřejněny současně. Čtenáři pak rozhodnou, kdo zvítězil“²¹.

10.11.1992 (PP)

Zapomenutí krajané

Dokumentaristé natáčející film o Čechách ve střední Asii objevili českou vesnici v Kazachstánu. Jmenuje se Borodinovka, má 650 obyvatel, z nichž 350 jsou Češi. Přišli v roce 1910 z Besarábie, žijí zde i navzdory k těžkým podmínkám celkem dobře. Hovoří česky, avšak pochopitelně s řadou archaismů i rusismů. Chtěli by se vrátit do Čech, ale jsou zvyklí vše jen pasivně přijímat, takže čekají, až to za ně někdo vyřeší.

14.11.1992 (PP)

Zahraniční zločiny KSSS

Svědectví A. Dubčeka před ústavním soudem Ruské federace. Existuje spekulace, že Dubčekova smrt souvisí s jeho pozváním k ruskému soudu, kde měl vypovídat jako jeden z hlavních svědků. Tiskové středisko Ústavního soudu to však popřelo.

19.11.1992 (PP)

Patří nám miliony dolarů

V Moskvě se sešli zástupci bývalého RVHP, aby se domluvili na společném postupu při řešení rozdělování majetku RVHP. Ruská strana ho užívá ve svůj prospěch, např. administrativní budovu, kam znemožnila vstup ostatním státům.

Následuje rozhovor s J. Vostatkem, náměstkem ministra hospodářství. Československo má nárok na 13% majetku, ale zatím se Rusko nechce účastnit dalších rozhovorů, protože odmítá práva Německa, údajně proto, že vystoupilo ještě před zánikem RVHP.

²¹ ŠTĚTINA, J. Výzva na souboj. *Lidové noviny*. 23.10.1992, č. 238, s. 3.

30.12.1993 (PP)

Žirinovskij nežádoucí osobou

V. Žirinovskij byl vyhoštěn z Bulharska, vstup mu zakázalo Německo. Rumunsko označil za zemi „cikánů“. Podle výsledků průzkumu veřejného mínění je na prvním místě oblíbenosti Jelcin, za ním Žirinovskij.

3.3.2. Shrnutí kapitoly Zahraničně-politická témata

Stejně jako oblast hospodářství, dostávala se i zahraniční politika rozpadajícího se Sovětského svazu postupně na okraj zájmu Jaromíra Štětiny i Petry Procházkové. Nebylo tomu z důvodu menšího významu těchto témat, ale protože politický vývoj v zemi je plně pohlcoval. Rozborům zahraničně politických souvislostí na mezinárodní scéně se ve sledovaném období věnoval v Lidových novinách především Jan Petránek.

J. Štětina popisuje vztahy Ruska a Československa na počátku 90. let a vzájemná jednání obou států o odsunu sovětských vojsk z našeho území a náhradách škod za vpád sovětské armády v roce 1968. Několik článků bylo věnováno rozpadu RVHP a vytvoření její nástupnické instituce (Organizace mezinárodní ekonomické spolupráce). Autor psal i o obchodně-ekonomických vztazích Československa s pobaltskými republikami, s nimiž byla navázána hospodářská spolupráce již v roce 1991.

Štětina také přispěl k tématu židovské otázky, informoval o vzniku zastupitelského úřadu Izraele v Moskvě.

P. Procházková pokračuje v komentářích o pobytu sovětské armády v ČSSR a uvádí další souvislosti. Velmi často se zabývá každodenním životem obyvatelstva, přináší zprávy o českých krajanech žijících na území Ruska.

3.4. Sociální problematika

3.4.1. Výtah z novinových článků

4.6.1990 (JŠ)

Poprvé v Moskvě o lidských právech

V Moskvě se konalo setkání Mezinárodní helsinské federace pro lidská práva, které bylo věnováno dodržování lidských práv v SSSR a jeho jednotlivým svazovým republikám, a

to vůbec poprvé. V referátech zazněla jména některých politických vězňů, jejichž případy jsou nejkřiklavější.

5.10.1990 (JŠ)

Hřbitovy Oděsy

V Oděse, kde před válkou tvořili Židé více než polovinu obyvatelstva, žije dnes méně než 70 000 Židů a každý den odjíždí natrvalo pryč 300 dalších. Je to vyvoláno jednak ohlášenými pogromy, ale i nespočtem útoků na židovské obyvatele. Hledají se viníci špatné ekonomické situace, a ti se v dějinách vždy našli v ghettech spolehlivě. V Rusku narůstá počet fašistických skupin, zejména pak Pamjat'. Izrael umožnil návrat ruských Židů z diaspory, stává se tak většinou cílem kritiky. Židé zanechávají v Oděse většinu svého majetku, vyvézt mohou jen určitou část peněz. Štětina čte inzerát přibitý na dveře synagogy. Firma ATJA nabízí utečencům, že se jim postará o hroby.

1.11.1990 (JŠ)

Pod okny rudé Bastily

Štětina se zúčastnil odhalení pomníku obětem politických represí, velkého bílého kamene přivezeného ze Soloveckých ostrovů. Památník byl umístěn na náměstí Felixe Dzeržinského před budovou KGB v Moskvě. Slavnosti se zúčastnili kromě politických vězňů a jejich příbuzných i poslanci. Bastilou nazval jeden z účastníků, bývalý politický vězeň, právě budovu KGB a vyjádřil naději, že se dočká jejího pádu.

Štětina ještě vzpomíná na svou návštěvu uranového dolu Butygyňčag, kde býval koncentrační tábor. Viděl tam mnoho lebek s patrnými známkami po pokusech s mozky vězňů. Někteří lidé lebky sbírají, dávají do nich barevné žárovky a používají je jako lampičky.

6.11.1990 (JŠ)

Na dně

Štětina se vydal mezi lidi, kteří žijí tzv. na dně. Asi 200 lidí vytvořilo před hotelem Rossija v Moskvě zvláštní vesničku z vlnitého plechu. Chtějí tak poukázat na svoji neřešitelnou životní situaci v době, kdy se koná 28. sjezd sovětských komunistů. Štětina se k nim na týden nastěhoval se stanem a spacákem a snažil se zaznamenat některé příběhy. První, kdo spustil tuto zvláštní formu protestu, byl Valerij Chabibov, podnikatel, který vinou nedodržení smluv ze strany nájemce zkrachoval a dožaduje se vyšetření případu.

Štětina strávil s bomží (ruský výraz pro bezdomovce vzniklý z počátečních písmen bez opreděljonnogo města žitelstva) v městském terminálu Aeroflotu dva dny. V noci ho stejně jako ostatní budí milicionář, protože cestující si nemají kam sednout. Jedna z žen, bývalá inženýrka, která přišla o dům i práci a bydlí tu už tři roky, si stěžuje, že dá velkou práci zachovat si lidskou důstojnost a donutit se jednou týdně zajet do veřejných lázní a umýt se.

19.12.1990 (JŠ)

Potravinové spiknutí

Nedostatek potravin, fronty před obchody, jsou výsledkem spiknutí vlády a komunistické strany proti lidu. Jak jinak by bylo možné zdůvodnit absenci základních potravin, když kolchozy mají splněné plány a sklizeň proběhla úspěšně. Komunisté na nejrůznějších úrovních bojkotují rozdělování potravin. Zřejmě mají za cíl rostoucí nepokoje a následné potlačení vojenskou silou, záminku k vojenskému převratu.

Na kolejích stojí tisíce nevyložených vagónů s potravinami, plné sklady v Asii není nikdo schopen vyskladnit. Z rafinérií se nemůže benzin dostat k benzinovým pumpám, protože zmizely cisterny. Doprava tak kolabuje, včetně té, která by měla přepravovat potraviny.

Organizátoři pomoci zemím východu by tak měli vyvíjet tlak na vlády jednotlivých zemí, aby samy začaly hledat cesty, jak svému obyvatelstvu zajistit potraviny.

10.1.1991 (JŠ)

Třicet let v sovětské „psychušce“

J. Štětina v úvodu konstatuje, že se na něj jako na zahraničního korespondenta obracejí lidé s prosbou o pomoc. Má pocit bezmoci a spoluviny. Uvádí jeden příběh za všechny:

Albánský občan Imail Fark odjel v roce 1950 studovat do SSSR. Zastával řadu odborných i politických postů v SSSR i v zahraničí. Po zostření albánsko-sovětských vztahů byl v roce 1962 přepaden neznámými muži a v nemocnici mu předložili doklady někoho zcela jiného. S novou totožností byl obviněn z pokusu nelegálně opustit SSSR a byl převezen do psychiatrické nemocnice v Baku s diagnózou SN, společensky nebezpečný. Po změně politického klimatu v SSSR požádal o přešetření svého případu, lékaři konstatovali, že je zdravý, ale i po apelacích na nejvyšší představitele státu zůstává Fark stále v léčebně. Štětina prosí kohokoli o pomoc.

17.1.1991 (JŠ)

Živá výčitka

Jaromír Štětina se vrací do městečka brlohů u Kremlu, slíbil zdejším bezdomovcům (viz výše), že si s nimi připije na nový rok. Náměstí je však prázdné, 30. prosince tábor omonovci zlikvidovali, muži i ženy byli odvezeni do věznice za použití násilí, jak dokládají svědecké výpovědi. Štětina některé z bývalých obyvatel městečka vyhledává a přináší s nimi krátké rozhovory. Nikolaj Prosjolkov, jeden z předsedů Demokratické strany, je odhodlán vybudovat městečko znovu.

12.2.1991 (JŠ)

Boty svázané tkaničkami

Na úvod reportáže popisuje Štětina boj o záchranu ženy, která chtěla spáchat sebevraždu utonutím. Autor článku tehdy spal na soutoku dvou tuvimských řek Bij-chemu a Ka-chemu, podařilo se mu ženu oživit a odvézt do nemocnice. Na otázku, zda by mu byla vděčná, odpověď asi nikdy nenajde.

Jedním z nezapomenutějších koutů na světě je Tuva, od roku 1914 v područí Ruska, v roce 1944 požádala o „dobrovolné“ přijetí do svazku SSSR. Země bohatá na přírodní suroviny a pastviny patří k nejchudším a maso mají její obyvatelé na přiděl, potýkají se s vysokou kriminalitou, alkoholismem. V hlavním městě Kyzylu vyhlásili tři členové Svazu demokratické mládeže Tuvy ARESE hladovku za odstoupení prvního tajemníka komunistické straně. Na závěr přináší jména hladovkářů, aby nezůstala zapomenuta: Andrej Ašakol, Leonid Mendrim a Vasil Saaja.

9.3.1991 (JŠ)

Není na světě tvora...

...který by vytrpěl tolik jako ruská ženská, řekl kdysi Solženicyn. Štětina tato slova připomíná v souvislosti s oficiálními oslavami MDŽ v Sovětském svazu a jako příklad uvádí ženy ve vaťácích podbíjející pražce na transsibiřské magistrále.

14.8.1991

Život na chaljavu (JŠ)

Slovo chaljava není v ruském slovníku k nalezení, ale výraz „na chaljavu“ je dobře známý. Dostat něco na chaljavu znamená dostat to zadarmo, na úkor ostatních. Takto bylo

možné získat dovolenou, ale i nechat si například vytrhnout zub. V této době ale peníze začínají mít svou cenu a výraz „na chaljavu“ tak zřejmě brzy přestane mít svůj význam.

10.10.1991 (JŠ)

Na kótě 1843

Nalezeno pravděpodobné místo vodíkového výbuchu na Čukotce. Expedice vědců SSSR navštívila Čukotku v srpnu loňského roku, aby tam provedla měření radiace po jaderném výbuchu, ke kterému došlo na kótě 1843 přibližně v roce 1954-1955. Do oblasti byli nastěhováni vězni, žili zde ve vyhnanství lépe než ve vězení. Byly provedeny dva výbuchy, jeden pod zemí a jeden nad táborem, s cílem zkoumat následky na obyvatelích oblasti. V Čeljabinsku statistiky dokazují velký podíl onemocnění zhoubnými nádory, vyšší než je v SSSR průměr. Byly nalezeny odborně preparované lidské ostatky dokazující pokusy na věznicích.

17.10.1991 (JŠ)

Rusko na předělu

Rodiče zabitých vojáků sloužících v sovětské armádě se sešli na svém sjezdu v Moskvě. Matky vyhlásily hladovku, protože s nimi nikdo nekomunikuje. Jejich synové se stali obětí šikany, mazáctví, řada jich spáchala sebevraždu.

J. Štětina si všímá, že projevy občanské nespokojenosti nabývají na četnosti a síle a je na demokratech, kteří se dostali k moci, aby nepromarnili příležitost těmto lidem naslouchat a řešit jejich problémy, např. vyšetřit a potrestat viníky vražd vojáků.

7.2.1992 (JŠ)

Děti bez mléka

Příběh Andreje Luckého, kovodělníka, jenž shání mléko pro své dítě. Za 80 rublů si ho nemůže koupit, když vydělává 600. Vypráví, že měl krávu, ale zemřelo jí tele a jí se žalem přestalo tvořit mléko. Veškerý svůj smutek a vztek svaluje na Jelcina a jeho vládu.

19.5.1992 (JŠ)

Milión tun a piano

Štětina vzpomíná, jak pluli po Jeniseji na voru s přibitým piánem, které potom věnovali dětskému domovu. Když slýchá o tom, jak se rozkrádá potravinová pomoc a jak se

bezpochyby nedostává těm, kdo ji nejvíce potřebují, myslí na děti a na to, jak jim vychovatelka zahraje aspoň na piano.

17.11.1992 (PP)

Nemocná velká zem

Nové údaje o zdravotním stavu a životním prostředí v Rusku. Při návštěvě jedné z moskevských poliklinik zjistila P.P., že tam již tři měsíce neteče voda, na každé patro funguje jedna toaleta. Nemocemi zubů trpí 98% Rusů, 20% má nejrůznější alergie. Lidé umírají na infekční nemoci, např. záškrť, černý kašel, spalničky atd. Lidé trpí depresemi, alkoholismem. Zdravotní problémy souvisí i s haváriemi a katastrofami, které každým rokem přibývají. Černobylská havárie zasáhla 7700 měst a s následky se léčí dodnes milion a půl lidí.

5.11.1993 (PP)

Vánoce v odpadcích

Na letišti Vnukovo je novoroční neděle ve znamení bídy a utrpení, protože se tu od 21. prosince snaží tisíce lidí dostat do Arménie. Všude je neuvěřitelná špína, lidé jsou zoufalí.

Údajně jsou problémy s palivem, ale ve skutečnosti letiště ovládá letištní mafie, která za úplatky nabízí přednostní nástup do letadel. Ta jsou v rukách soukromých společností a spolu s mafií si diktují mnohonásobně vyšší sumy.

8.1.1993 (PP)

Dobročinnost s ruskou omáčkou

Pravoslavné Vánoce na moskevských nádražích: dárky a rozpaky.

„Odcházíme na dlouhou pouť po moskevských nádražích a dětských kriminálech, abychom, jak říkají dobročinitelé, dali dětem, které nemají kde spát, v tuto vánoční noc nejen kus chleba, ale i laskavé slovo. Je nutné podotknout, že chleba měl u malých tuláků větší úspěch. Velká část těch, které se snažíme obdarovat, vůbec netuší, že jsou pravoslavné Vánoce“²². Oficiálně je tento svátek v kalendáři druhý rok, 75 let se slavil tajně. Na každém moskevském nádraží je dětské vězení a na Kazaňském nádraží dostanou děti za výstup do televizní kamery mandarinky.

²² PROCHÁZKOVÁ, P. Dobročinnost s ruskou omáčkou. *Lidové noviny*. 8.1.1993, č. 6, s. 3.

9.1.1993 (PP)

Cizinci ve vlastní zemi

Rusky se jim říká běženci a na území Ruska je jich registrováno 510 000. Podle odhadů je jich však třikrát více.

Příběh Nataši z Tádžikistánu, která má 7 dětí a jejíhož muže ji zastřelili v Dušanbe. Nataša je původem Ruska, takže byla pod nátlakem nucena odejít do Ruska.

Většina uprchlíků přichází z oblastí, kde se válčí, z Abcházie, Tádžikistánu, Arménie, Kavkazských republik. V posledních dnech se vracejí hlavně Rusové. Odhaduje se, že během příštího roku dosáhne počet uprchlíků dvou milionů osob. Dosud neexistuje zákon o uprchlících. V současnosti žije v bývalých republikách SSSR kolem 28 milionů potenciálních uprchlíků především Rusů a Židů.

Na otázku Procházkové, zda si nemyslí, že bývalé republiky dnes oplácejí Rusům to, jak s těmito národy desítky let zacházeli, že je to odplata za vysídlování, vyvražďování, za genocidu, o které dnes nikdo nepochybuje, odpověděl Andrej Medveděv, ředitel migračního střediska soukromé obchodní firmy MMM, že za Stalina, když někdo ukončil vysokou školu, musel odejít tam, kam mu přikázali. Nesměl zůstat doma. Copak za to ti lidé mohou?

3.1.1993 (PP)

Rolníci s puškami

V bývalém SSSR vzrostla zločinnost za loňský rok o 30 %. Prezident Jelcin podepsal v rámci boje proti růstu zločinnosti výnos, který se jmenuje „O zvláštních prostředcích sebeobran, vybavených slzotvornou a dráždící látkou.“ I rolníci mohou nosit zbraň. Roste prodej vzduchových pistolí, plynových pistolí, pušek.

23.1.1993 (PP)

Akvárium pro psy (velká reportáž z ruských nemocnic)

Čtvrtina všech nemocnic v Rusku byla postavena před rokem 1940. 46% všech nemocnic by potřebovalo nutně hned opravu. 42% zdravotnických zařízení nemá teplou vodu, 18% chybí kanalizace, 12% nemá zavedenou vodu vůbec.

Podle některých expertů je možné za alkoholiky považovat 3,5 procenta obyvatelstva Ruska, muži umírají v průměru v 65 letech, ženy v 74. Personál říká alkoholikům psi. Není to hanlivé označení, je v něm skryta lítost.

28.1.1993 (PP)

Návrat k samohonce

Varování odborníků, aby lidé nekupovali alkohol ani v státních, ani v soukromých obchodech, se týká především nápoje ROYAL. Když byl označen jako životu nebezpečný, snížila se jeho cena z 900 rublů na 700 a jde proto dobře na odbyt.

9.3.1993 (PP)

Pochod prázdných hrnců

Mítinku organizovanému Kongresem sovětských žen se zúčastnilo 5000 lidí. Zpívala se sovětská hymna, nesly se xenofobní transparenty „Cizinci jsou mandelinky bramborové, sají z matičky Rusi krev“, skandovalo se „Smrt Židům, Židi neprojdou, Smrt Jelcinovi“. Ženy napadly i dánskou korespondentku.

3.4.1993 (PP)

Člověk a „zapoj“

Velká reportáž o alkoholismu v Rusku. Procházková uvádí, že oficiálním číslem se nedá moc věřit, údajně je těžkých alkoholiků 3,5 % všeho obyvatelstva Ruské federace. Prudký nárůst je vysvětlován zhoršující se sociální situací, vzrůstající nezaměstnaností, postupně převládajícím pocitem bezvýchodnosti a beznaděje.

V Moskvě je alkoholiky nejvíce vidět, protože je zde nejlépe vybudovaná síť zdravotnických zařízení. Dříve byl každý evidován, měl postihy v zaměstnání, dnes je léčba anonymní. Začalo chodit mnohem více lidí než dříve, proto jsou statistiky zkreslené.

Největší spotřeba alkoholu je na Sibiři, Dálném Východu. V Magadanské oblasti je evidováno 6% obyvatelstva v protialkoholních centrech. Finanční ztráty v souvislosti s nadměrnou spotřebou alkoholu jsou 70 miliard rublů ročně. Podle spotřeby na hlavu každý ruský občan vypije 14 litrů čistého alkoholu ročně. Rusku to vyneslo první místo na světovém žebříčku. Do statistiky ale není zanesena spotřeba samohonky. V roce 1940 byly mezi ruskými alkoholiky 2% žen, dnes je to 13%. Jejich léčba je obtížnější a dlouhodobější.

Na Alexejevi (doktor přírodních věd, 47 kg, 168 cm, ze zubů má jen stoličky) ukazuje Procházková systém léčby. Psychoterapie, hypnóza, akupunktura, chemie, ústavní léčba, ale i „podšivka“ a Sergej Andronov, lékař pro beznadějně případy.

Podšivka je způsob léčby, kdy lékař rozřízne pacientovi hýždě, pod kůži mu vloží lék a zašije. Pacient po požití alkoholu trpí bolestmi. Alexej si ale tabletu sám vyřízl kuchyňským nožem a pil dál.

Andronov vyvinul nový preparát, jehož složení je tajné. Zatím ho použilo jen sto nejvýznamnějších případů, ale nikdo se zatím nenapil. Podle lékaře na alkoholiky a zvláště ty ruské, platí pouze strach. Ne však ze smrti, ale z ochrnutí. Zatím se metoda jmenuje L-III. Alexej dostane plnou dávku do zad. Brzy si však nechá preparát neutralizovat, protože se chce napít.

Procházková zašla i do léčebny pro ženy a vyslechla jejich příběhy.

Noviny jsou plné inzerátů „vyléčím zapoj a pochmelije“. Ten, kdo je v zapoji vychází ven jen proto, aby doplnil alkohol, je to uzavřený pijácký kruh. Pochmelje je stav, kdy se člověk třese, potí a myslí jen na alkohol. Alkoholik se musí pochmelit, aby se dostal zpět do zapoje.

Malé severské národy (Čukčové, Něnci) se napijí jednou a jsou „namol“. Rychle propadají alkoholu. Na Kavkazu je proti tomu málo alkoholiků, mezi Gruzíny, Armény, Ázerbájdžánci, je nenajdeme. Jedině Rusové pijí vodku po sklenicích.

Další zastávkou bylo LTP „lečebnotrudovoj profilaktorij“, vězení pro alkoholiky. Popisuje způsob pašování vodky do vězení z továrny, kde pracují. Do pusy si dají prezervativ, do něj nalijí vodku a když vahou spadne do žaludku, drží jeho konec zuby. Pronesou ho do cely a mají zásobu na několik hodin.

24.4.1993 (PP)

Sever-místo pro nemocná srdce

Reportáž z Vorkuty, města, které vzniklo na nehostinném místě jako trestanecký tábor ve 30. letech 20. století. Nachází se 160 km za polárním kruhem. Sovětský stát zde začal těžit uhlí, a i když je jeho těžba technicky náročná a téměř se nevyplatí, těží se dodnes. Původně zde existoval jen trestanecký tábor s nejlevnější pracovní silou, postupně sem přicházeli lidé za penězi. Dnes je horníků nedostatek, ale ti, co stále pracují, jsou v ohrožení života, protože toto místo patří mezi ta s nejvyšší kriminalitou v Ruské federaci. Zločinci okrádají a vraždí právě horníky, protože jsou nejbohatší. Místní i návštěvníci se snaží o obnovu hřbitovů, někdo z úcty k mrtvým, jiní proto, že jim v gulagu zahynuli rodiče, a i když přesně neví, jestli právě v tomto, snaží se, aby na toto období ruské historie nebylo zapomenuto.

Ve Vorkutě bývalo i divadlo, místní šéf generál Malcev byl jeho velkým milovníkem a umělce, kteří byli v gulagu, přes den šetřil a večer se jimi nechával bavit. „Za působení generála Malceva byla řada umělců obviněna jen kvůli tomu, že byli vhodní pro určitou

divadelní roli“²³. V době největší slávy měl trestanecký soubor přes 400 členů. Byl zde balet, opera i činohra.

Pokud se počasí trochu zmírní, místní mládež se rozdělí do skupin, které mezi sebou svádějí bitky. Zřejmě mají po dlouhé zimě v sobě příliš mnoho energie, kterou jinak vybit nemohou.

V březnu 1993 přijal ruský parlament usnesení o přesídlení části obyvatel severských oblastí.

3.6.1993 (PP)

Svátek ruských homosexuálů

Reakce na změnu v ruském trestním zákoníku, podle jehož pověstného 121. článku byla dosud homosexualita trestána odnětím svobody na několik let. Zůstává však kontroverzní paragraf, podle kterého je za násilí, které má na svědomí homosexuál, trestán přísněji než heterosexuál.

Věznění homosexuálové by se měli dostat co nejdříve na svobodu, pokud nespáchali žádné násilí. Zatím ale není vůle tyto lidi odškodnit.

28.6.1993 (PP)

Proč nevyhazovat v Moskvě krabice

V Moskvě dochází k 70 krádežím aut denně. Kradou je dobře organizované mafie, přijímají zakázky na zahraniční typy vozů. Vykrádají se ale i byty, nedoporučuje se uvádět adresu ve videopůjčovně, protože kdo má video, je „zbohatlík“. Také odpadky mohou naznačit možnou míru bohatství obyvatele toho kterého bytu. Typy podávají tzv. pozorovatelé.

17.7.1993 (PP)

Váňa, vši a bůh

Autorka článku u sebe ubytovala děti, které našla bezprizorné na nádraží. Popisuje jejich život mezi krádežemi a policejními celami. Jedna z dívek je ve svém dětském věku těhotná. Děti jí pomáhají s domácností, ale nakonec utečou i s penězi a zařízením, které se dá prodat.

²³ PROCHÁZKOVÁ, P. Sever – místo pro nemocná srdce. *Lidové noviny*. 24.4.1993, č. 96, s. 4.

Každý den je na některém z moskevských nádražích zadrženo až 60 dětí. Policisté je zavírají do dětských „prijomníků“, ráno je buď pustí, nebo se je snaží umístit do přeplněných dětských domovů. Říká se jim nádražní děti a tento problém vznikl okolo roku 1985, kdy se sem začaly stěhovat děti uprchlíků z oblastí s národnostními konflikty, některé děti se tu narodily, jiné tu žijí proto, že jejich rodiče jsou ve vězení nebo protialkoholních léčebnách.

Mladý Američan John se snaží dětem pomáhat, srovnává život bezdomovců v Americe a v Rusku, v Americe by nikdy organizace, které se tím zabývají, nenechaly žít děti v takových podmínkách. Zjistil, že se děti z nádraží ztrácejí, unáší je gangy, které se specializují na obchod s lidmi. V jeho bytě přespávají děti nemocné, zavšivené. John už dávno pochopil, že tyto děti, předčasně vyspělé, se nebudou umět přizpůsobit nějakému řádu, mají od dětství volnost a svobodu a tu považují za samozřejmost.

Ministerstvo sociálních věcí vede žena. Na tiskové konferenci mluví o bezprizorných dětech často a přiznává, že hlavní problémy začaly s perestrojkou. Zavřely se pionýrské tábory, ozdravovny, rekreační střediska. Děti nemají co dělat, nejsou organizované. 70% rodin se třemi a více dětmi žije pod hranicí sociálního minima.

Procházková aspoň naučila jedno z dětí čistit si zuby a darovala mu zubní kartáček.

2.12.1993 (PP)

Rusové čekají horší časy

Rozbor výsledků průzkumu veřejného mínění. V Rusku je desetkrát více chudých než bohatých, dvě třetiny obyvatel očekávají, že se jejich situace ještě zhorší. K vyšší vrstvě se počítají 4%, střední a nižší se co do majetku moc neliší, kromě oblečení vlastní ještě nábytek a starý automobil. Chudí volají po vládě tvrdé ruky, méně čtou noviny. Nejpopulárnějším politikem je B. Jelcin.

4.12.1993 (PP)

Viktor ras a Kát'a spasitelka

Velká reportáž o potulných psech. V Moskvě žije asi půl milionu zdivočelých psů, počet koček je neodhadnutelný. Koncem sedmdesátých let byla dokončena na okraji Moskvy sídliště a lidé, kteří se sem přestěhovali z svých dřevěných domků, nechávali své psy osudu. Ti se začali nekontrolovatelně rozmnožovat, a další odložení mazlíčci ještě přibývají.

Autorka navštívila Kateřinu, která vybudovala zatím jediný psí útulek v Moskvě. Vandalové jí ho ale zničili, tak se přestěhovala i se psy do svého dvoupokojového bytu.

Sousedé si stěžují, majitelce hrozí vystěhování, psům smrtící injekce. Podle Kateřiny začaly problémy za Gorbačova. Krize přišla v letech 1991/1992, kdy lidé sami neměli co jíst.

Viktor psy chytá a odváží je autem na utracení do veterinární stanice. Na celé město je sám. Během jedné noci se mu jednou podařilo chytit 30 psů a 78 štěňat. Procházková se tam jde podívat, na návštěvu potřebuje víc razítek než k prezidentovi. Ještě před třemi lety zabíjeli psy v plynových komorách, dnes jim píchají injekce. Místo vztekliny se ale v Moskvě začala šířit paradoxně cholera.

3.4.2. Shrnutí kapitoly Sociální problematika

Rozpad Sovětského svazu a s ním starých systémů hospodářství a centrálního plánování s sebou přinesl větší nároky na obyvatelstvo. Lidé, zvyklí na systém, který alespoň částečně zajišťoval jejich sociální potřeby, se ne vždy dokázali na nové poměry adaptovat. Zajímavé jsou konfrontace oblastí, které si pro popis životních poměrů řadových Rusů vybírali Štětina a Procházková. Zatímco Štětina se často pohyboval mezi lidmi tam, kde přestávají fungovat moskevské zákony a začínají platit zákony přírody, Procházková navštěvovala obyvatele v nouzi na místech, jako jsou nádražní haly, ulice, alkoholické léčebny apod.

Jedním z hlavních problémů Ruska, kterým se zabývali v podstatě všichni naši novináři působící v Rusku, je bezesporu alkohol. Je to fenomén, který ovlivňuje životy rodin i celé společnosti. Petra Procházková zkoumá spolu s alkoholiky nové preparáty na odvykání.

Důležitým tématem J. Štětiny je také nedostatek potravin, který často vyústil v nepokoje mezi lidmi, které byly následně potlačovány vojenskou silou. Autor přináší i konkrétní osudy lidí, kteří byli vystaveni extrémně složitým životním podmínkám či situacím, například lidí žijících v radioaktivním prostředí.

P. Procházková nejčastěji popisuje život obyčejných lidí a jejich problémy, zabývá se i problematikou opuštěných dětí, žijících z nejrůznějších důvodů na ulici bez jakýchkoli prostředků. Přináší příběhy běženců, jejichž počet na území Ruska neustále rostl. Píše také o jednotlivých vrstvách společnosti, kriminalitě a dokonce i homosexualitě.

Tíživá sociální situace nedopadá jen na lidi, ale i na domácí zvířata. Lidé se jich zbavují a statisíce koček a psů se pak sdružují do vyhladovělých smeček, toulajících se ulicemi a hledajících jídlo. Někteří lidé se snaží zvířatům pomáhat a dělí se s nimi někdy doslova o poslední potraviny. Na návštěvu do oficiálního psiho útulku se vypravila Procházková, aby zjistila, jestli se opravdu psi zabíjejí plynem. Tato praxe nedávno skončila, dnes dostávají smrtící injekce.

3.5. Rozpad SSSR a vznik nástupnických států, národnostní konflikty na území bývalého SSSR

3.5.1. Výtah z novinových článků

14.2.1990 (JŠ)

Syndrom Karabach

Reportáž o Náhorních Karabachu. Tato oblast je od dávných dob (od 2. stol. př. n. l.) obývaná Armény. V r. 1921 Stalin rozhodl, že bude připsána sovětské Ázerbájdžánské republice. V roce 1988 po řadě demonstrací požádali poslanci Sovětu této oblasti, aby byla Náhorní karabašská oblast předána Arménii. 70. článek sovětské ústavy říká, že otázky teritoriálních změn mají řešit na základě principu samoučení sami obyvatelé. Reakcí byly pogromy na Armény, vrcholící násilnou deportací Arménů ze Suši, bývalého hlavního města Karabachu a po ničivém zemětřesení v prosinci 1988 následovalo vystěhování Ázerbájdžánců z Arménie. Nastal otevřený boj se zbraněmi na obou stranách. Postoj Moskvy není znám, generál Surkov, který má patronaci nad setkáním delegací obou zneprátelených stran, působí nerozhodně. J. Štětina se rozhoduje jet přímo do Karabachu.

17.2.1990 (JŠ)

Syndrom Karabach 2

Od 17. ledna platí v Náhorním Karabachu výjimečný stav, který vyhlásil Nejvyšší sovět SSSR. Stalo se tak dva dny po pogromu na Armény v Baku. J. Štětina se sem spolu s dalšími dvěma českými novináři (jediní zahraniční novináři v oblasti) vypravil přesto, že vyhláška výjimečného stavu zakazovala pohyb lidí bez patřičných dokumentů. Kontrola na letišti proběhla bez problémů. Ve Stěpanakertu postávali vojáci ministerstva vnitra. Jedna z arménských žen vysvětluje, že se jejich obuškům se říká demokratizátory. Jedním z úkolů velitelů je rozpustit Arménské arcachské (Náhorní Karabach v arménštině) národní hnutí Miacum (arménsky sjednocení). To je hlavním organizátorem připravované stávkové proti rozhodnutí Nejvyššího sovětu, že Náhorní Karabach bude předán do správy Orgkomitětu pod vedením Ázerbájdžánců. Dosud (od 12. ledna 1989 řídila Karabach Moskva prostřednictvím Výboru zvláštního řízení).

24.2.1990 (JŠ)

Syndrom Karabach 4

J. Štětina se vypravil za uprchlíky z obou stran. Ve Stěpanakertu žije rodina uprchlá z Ázerbájdžánu a ve vesnici Ajatli žije rodina uprchlá z Arménie. Na jejich osudu ukazuje Štětina rostoucí nenávisť mezi jednotlivými národy, eskalující násilí na opravdu nevinných lidech, jejichž „vina“ spočívá pouze v odlišné národnosti. Ázerbájdžánci vyhodili na chodník z okna ženu, ještě živou ji potom polili benzinem a zapálili.

Velmi zajímavá je přiložená mapka, zobrazující Arménii v době její největší slávy a k ní doprovodný komentář: v roce 1921 podepsala sovětská moc s Turky smlouvu o připojení Západní Arménie Turecku, když ji Lenin daroval Atatürkovi. Od té doby se Arménie stále zmenšuje.

Stejná stať přináší ještě rozhovor s jedním z vůdců Společnosti národního sebeurčení Ašotem Navasardjenem, který strávil celkem 12 let v gulagu za svou činnost na obnovení arménské samostatnosti. Obviňuje Moskvu z napomáhání Ázerbájdžáncům.

31.3.1990 (JŠ) - napsáno 25.3.

Litevská rapsódie

Revoluce mají jména. Litevská dostala od J. Štětiny název korespondenční, protože mezi Moskvou a Vilnjusem létají ultimata a telegramy jako pohledy před Vánocemi.

11.3. vyhlásil Nejvyšší sovět Litvy ústy svého předsedy Vitautase Lansbergise samostatnost Litvy, potlačenou v roce 1940. Litevský parlament začal okamžitě pracovat na nových zákonech, nové ústavě. V té sovětské říká článek 72, že každá sovětská republika má právo na svobodné vystoupení ze SSSR. Avšak, v případě, že proti sobě stojí zákon svazové republiky a zákon celosvazový, platí zákon SSSR.

Litevští vojáci, rozseti po celém Sovětském svazu, uposlechli výzvu litevského parlamentu a hlásí se do služby v nové domácí armádě. Někteří jsou zatýkáni, většině se daří dorazit domů. Odvolávají se přitom na Ženevskou konvenci z roku 1944, která zakazuje mobilizovat vojáky okupované země. Do tohoto dne nebyla Litva žádným státem uznána, jakkoli je jí vyjadřována podpora.

28.5.1990 (JŠ)

Gruzie před příchodem Turků

U příležitosti oslav Dne nezávislosti 28. května (pouhé tři roky trvala nezávislost Ukrajiny v letech 1918-1921) podává Štětina analýzu ukrajinské politické scény. Opozice

stmelovaná dosud společným cílem, tj. vznik samostatného státu a odchod sovětských vojsk, se však rozštěpila a důvodem je způsob, jakým tohoto cíle dosáhnout.

Navíc se chystá průvod několika desítek tisíc Turků, kteří se chtějí vrátit do Gruzie, odkud byli v roce 1944 vystěhováni. Z. Gamsachurdia považuje tuto připravovanou akci za provokaci řízenou z Kremlu a vyzval vládu Gruzie, aby tomuto pochodu zabránili.

17.9.1990 (JŠ)

Co si myslí Birlik

Reportáž z Uzbekistánu, první ze zemí středoasijských republik, které vyhlásily suverenitu. Kromě byrokratických obtíží, které mu bránily získat akreditaci v Taškentu poté, co shlédl zásah milice proti demonstrantům před budovou Nejvyššího sovětu, popisuje Štětina setkání s představiteli Birliku, nejsilnějšího středoasijského demokratického hnutí. Volby do Nejvyššího sovětu v lednu vyhráli s převahou komunisté a Birlik požaduje nové, pod dohledem nezávislých pozorovatelů, protože je považuje za zfalšované a nedemokratické. V Uzbekistánu jsou veřejné funkce spojeny se stranickými, takže má strana ve státě neomezený vliv. Představitelé Uzbekistánu se navíc vůbec netají svým postojem ke změnám v SSSR, především ke ztrátě autority KSSS. Kokandská autonomie existovala půl roku na přelomu let 1917 a 1918. Na 70 let potom byla násilně připojena k SSSR. Uzbecký parlament s většinou komunistů vyhlásil suverenitu v rámci SSSR a Birlik se svěřuje se svými obavami, aby se Uzbekistán nestal komunistickým skanzenem bez spolupráce s ostatními bývalými zeměmi SSSR, které se vydaly cestou samostatnosti.

Tak jako v ostatních zemích si i tady představitelé opozice stěžují na vykořisťování ze strany Moskvy. Hlavní suroviny, bavlna a hedvábí, jsou dováženy z větší části do SSSR, tato řízená monokultura se stává překážkou v rozvoji země. Hlavní potravinou Uzbekistánu je chleba a čaj. Spotřeba masa, ovoce a zeleniny je v porovnání se sovětským průměrem nízká.

Dalším tématem reportáže jsou masakry v Oši. Tato oblast se nachází v Kirgizii a téměř polovinu obyvatelstva tu tvoří Uzbeki. Po drobných potyčkách mezi Kirgizy a Uzbeky, nad kterými Moskva zavírala oči, přišel pogrom s tisíci mrtvými (červen).

Představitel Birliku, K. Ahmediov, drží hladovku v Moskvě za prošetření tohoto případu. Pokud bude Kreml ke genocidě mlčet, rozhodl se demonstrativně se upálit na Rudém náměstí.

10.10.1990 (JŠ)

Osudové chvíle Moldávie

Dílčí úspěch Lidové fronty. Reportáž začíná rozhovorem s moldavským vojákem, který dezertoval ze sovětské armády. Nejvyšší sověť moldavské republiky vyhlásil 29. července suverenitu a počítal s přechodem vojáků moldavské národnosti do nově vytvořeného vojska. Mladí chlupci ale odmítli čekat na podobné šikanování, jako zažili např. Litevci, a hromadně utíkají domů. Pomoc jim nabídla Lidová fronta Moldávie (MLF), která vojáky registruje a ukrývá. Tato politická strana získala ve volbách do sovětu 60% křesel za svůj hlavní cíl považuje vytvoření samostatné Rumunské republiky Moldava sjednocující všechna rumunská teritoria východně od řeky Prut, zabrané Sovětským svazem v roce 1940 (Besarabii, severní část Bukoviny dnes část Ukrajiny a Předněstří). LFM má jasně vyhraněný názor na budoucí svazovou smlouvu. Valeria Matei, poslanec za tuto stranu, odmítá nad svrchovanými republikami nějaký další, centrální orgán. Parafrázuje Václava Havla, který na otázku, jak pomoci Československu odpověděl, že nejlepší je pomoc Rusku. Pomoc přitom potřebují především jednotlivé republiky. Největším úspěchem LFM je uznání národního jazyka za státní a zavedení latinky místo azbuky. Změna v jazyce ale vyvolala velkou bouři u ostatní národů žijících v tomto teritoriu a začaly sami vyhlášovat další republiky (např. Předněstrovská moldavská socialistická republika nebo Gagauzská sovětská socialistická republika). Celistvost Moldávie je tak ohrožena.

11.10.1990 (JŠ)

Osudové chvíle Moldávie

Vzpouza Gagauzů. Nově vyhlášená republika národnostní menšiny (3,5% občanů Moldávie) má hlavní město (Budžak), území o rozloze 2000 km², modrou vlajku s vlčicí, prezidenta (K. P. Taušanži), ale žádnou šanci na úspěch. Vyhlásil ji malý národ, žijící na nepravidelném území uprostřed Moldávie, Gagauzové. Jsou to Turci, pravděpodobně jediní vyznávající křesťanskou víru. Přišli do jižní Besarábie z Bulharska za rusko-tatarské války na počátku 19.století. Snaha o jejich asimilaci ze strany Moskvy byla úspěšná, ztratily se tradice i jazyk. Jejich území nedisponuje žádnými surovinami, neexistuje kvalitní infrastruktura, je nedostatek vody. Poté, co předložila gagauzská inteligence sdružená do organizace Gagauz Chalki neúspěšně žádost o autonomii, vyhlásil 19. srpna 1. sjezd lidových poslanců Gagauzů Deklaraci o svobodě a nezávislosti gagauzského lidu na republice Moldova. Nepovažují se za obyvatele Moldavské republiky a požadují samostatnou republiku v rámci obnoveného Sovětského svazu. Moldavská vláda reagovala zákazem Gagauz Chalki a začala trestně stíhat

její představitele, do oblasti poslala vojsko. Štětina na závěr klade otázku, zda se mohou problémy tohoto malého národa spravedlivě vyřešit.

[21.12.1990 \(JŠ\)](#)

Chceme spolupracovat

Jakutský prezident (Michail Nikolajev) poskytl rozhovor LN.

27.9.1990 byla přijata deklarace o státní suverenitě Jakutské-Sacha SSR, tj. nezávislý stát v rámci Ruské federace. Země je bohatá na nerostné suroviny, doposud z těžby měla republika jen nepatrné zisky, v budoucnu chce získané prostředky investovat. Slovo Sacha, nově přidané do názvu republiky, znamená lidé se stádem, jak sami sebe Jakuti nazývají. Novinář s prezidentem hovoří o možné spolupráci s ČSFR, především v oblasti budování společných podniků a následuje podrobný přehled nabídek pro české zájemce.

[18.1.1991 \(JŠ\)](#)

Rozhovor za barikádami

Vladlen Dozorcev (Rus) vysvětluje v rozhovoru s J. Štětinou v parlamentu v Rize důvody, které vedou Rusy žijící v Lotyšsku k odporu proti snahám o samostatnost. Ve všech pobaltských státech vznikly Výbory národní spásy, v Lotyšsku sdružující např. Výbor obrany práv občanů SSSR, Komunistickou stranu Lotyšska a další organizace. Od vzniku lidové fronty na podzim 1988 se objevovaly výpady proti Rusům, na které byla svalována vina za hospodářskou a politickou situaci země vzhledem k historickému vývoji. V republice žije (v roce 1992) 2 700 000 lidí, z toho 52% Lotyšů a 48% Rusů, v Rize 70% Rusů a 30% Lotyšů. Existují tlaky na Rusy, aby se z Lotyšska vystěhovali, ačkoli nemají kam jít. Tím by se mohl vyřešit demografický problém. Svazová armáda je pro Lotyše okupantská.

[21.1.1991 \(JŠ\)](#)

Odhalení v Rize

Podle přepisu rozhovoru z magnetofonového pásku jsou omoni, příslušníci jednotky zvláštního nasazení, placeni komunisty. Jeden z nich potvrzuje náměstkovi předsedy prezidia Nejvyššího sovětu Lotyšska, že dostávají peníze, oblečení, ale i videa a nábytek, aby skoncovali s lotyšským fašismem.

19.2.1991 (JŠ)

Mosty přes Araks

Na turecko-ázerbájdžánské hranici se pod bájnou horou Ararat začaly stavět dva mosty přes řeku Araks. Tato řeka vytvořila hranici, dosud nepropustnou, mezi anatolskými Turky a Turky žijícími v SSSR. Mosty budou mít symbolický význam, protože budou spojovat komunistický a nekomunistický islámský svět. Arménský křesťanský ostrůvek v tomto tureckém moři varuje před možností, že novou cestou začnou z Turecka proudit zbraně pro ázerbájdžánskou guerillu.

11.3.1991 (JŠ)

Hra otázek

Zda, kde a o čem budou 17. března 1991 hlasovat obyvatelé Sovětského svazu

17. března budou obyvatelé SSSR odpovídat na otázku: Považujete za nevyhnutelné, aby byl zachován SSSR jako obnovená federace rovnoprávných suverénních republik, v níž budou v plné míře zaručena práva a svobody člověka každé národnosti?

Baltské země na svém území referendum odmítly a uspořádaly svůj vlastní plebiscit s vlastními jasně formulovanými otázkami:

Litva: Jste pro to, aby Litva byla nezávislou demokratickou republikou?

Lotyšsko: Jste pro demokratickou státně nezávislou Lotyšskou republiku?

Estonsko: Chcete, aby byla obnovena státní samostatnost a nezávislost Estonské republiky?

Moldávie, Gruzie a Arménie referendum také odmítly, uvažují o něm později.

Ázerbájdžán, Kirgízie, Bělorusko a Kazachstán se nevyjádřily, Tádžikistán a Turkménie otázku přijaly bez výhrad, Rusko, Ukrajina a Uzbekistán referendum uspořádají, ale připojí ještě několik otázek, např. v Moskvě se objeví ještě otázka, zda je nutné, aby Moskvané volili přímou volbou starostu atd.

Komunisté, deklarující hlasování ve prospěch zachování SSSR, označují Demokratické Rusko (Demokratická strana, Křesťansko-demokratické hnutí, Sociálnědemokratická strana Ruska a Republikánská strana) za reakční síly, protože se hlásí k zavedení soukromého vlastnictví a k návratu ke kapitalismu.

13.4.1991 (JŠ)

Křížový průsmyk

Co se děje podél nejznámější gruzínské hranice.

Severní Kavkaz

Ingušové, malý kavkazský národ, byli v roce 1944 spolu s částí Čečenců vysídleni do Kazachstánu a Kirgízie. Podle dobových dokumentů bylo eskortováno 493 269 lidí ve 180 vlakových soupravách. Cestou zemřelo 1272 osob. Štětina se vypravil do města Narzani, kde se konají demonstrace Ingušů požadující spravedlnost. Lidé mu vyprávějí svoje příběhy, on je zaznamenává.

Jižní Kavkaz

Rozhovor s gruzínským prezidentem Gamsachuridou. Od posledního rozhovoru uplynul rok, za tu dobu se stala Gruzie fakticky nezávislá na Sovětském svazu. Zůstala tam pouze sovětská vojska. Revoluce byla pokojná, pouze v Jižní Osetii došlo ke konfliktům, vyvolanými Moskvou. Navíc název Jižní Osetinsko je podle Gamsachurdii umělý, Osetinci mají svůj stát v Severním Osetinsku, v Gruzii nemají právo na svou vlastní republiku. Na jednání s Jelcinem Gamsachurdia dohodl vytvoření společných rusko-gruzínských oddílů, které mají operovat v Jižní Osetii proti banditům.

31. března se většina obyvatel Gruzie vyslovila pro sjednocení země, Nejvyšší sovět SSSR doporučil Gorbačovi, aby zavedl v Jižním Osetinsku výjimečný stav s pomocí vojsk ministerstva vnitra SSSR.

1.6.1991 (JŠ)

Nebudou Arméni – nebude problém?

Operace Náhorní Karabach pod praporem teroru a deportací.

Od 12. května probíhají v arménských vesnicích Náhorního Karabachu čistky s cílem vyřešit národnostní problém vystěhováním Arménů. Operace je prováděna násilím ze strany jednotek OMON i vojsk ministerstva vnitra SSSR. Podle svědků dochází ke střelbě do civilního obyvatelstva, jednoho z nich dokonce skalpovali. Z vesnic Getašen a Martunašen bylo násilím vysídleno 3300 lidí.

Oblast je pro novináře prakticky nedostupná, silnice spojující Karabach s Arménií přes ázerbájdžánské město Lačin je uzavřená. Řada vojáků sovětské armády, proklamovaná jako neutrální, má ázerbájdžánskou národnost a pochází ze zdejší oblasti.

U vesnice Chndzoresk leželo v poli několik stovek vysídlených Arménů, převážně ženy, starci, děti. Stejně jako v jiných vesnicích i oni museli podepsat „dobrovolné prohlášení“, že

chtějí své domovy opustit. Svědectví jsou otřesná, rabování, ponižování, fyzické útoky zažili téměř všichni. A nejen ze strany ozbrojených složek, ale i od ázerbájdžánských sousedů. Oficiální zdůvodnění přitom zní „prověrka dokumentů při ochraně země proti teroristům“²⁴.

Předseda arménského parlamentu Levon Petrosjan ve svém prohlášení hovoří o genocidě páchané na arménském obyvatelstvu. Možnosti Arménie přijímat na své území jsou omezené, prchají Arméni z Baku, země je vyčerpaná ze zemětřesení i blokády a přijetím uprchlíků z Karabachu by byl vytvořen precedens pro jeho úplné vysídlení. Na jejich místa mají být údajně nastěhováni Turci Meschetinci.

Štětina zůstává na poli s uprchlíky sám s novinářkou Mazalovou z Respektu, snaží se být zárukou, že vesničané nebudou povražděni. Po příjezdu nákladních aut je postupně pole vyklizené.

V hlavním městě Náhorního Karabachu Stěpanakertu poskytl Štětinovi rozhovor velitel výjimečného stavu plukovník Žukov. Deportace se podle něj provádějí na základě žádostí arménského obyvatelstva o ochranu. Z rozhovoru vyplynulo, že sám mnoho informací nemá. Štětina přináší důkazy o tom, že ve skutečnosti akci řídí trojice vysokých důstojníků Ázerbájdžánu podléhající svým nadřízeným v Moskvě.

Arménie chce 21. září v referendu hlasovat o tom, zda zůstat součástí SSSR. Stala by se potom subjektem mezinárodního práva, a proto se Moskva snaží situaci destabilizovat, aby snížila důvěryhodnost celého procesu.

8.10.1991 (JŠ)

Řešení tádžického trojúhelníku

Poprvé se v některé z bývalých republik SSSR ve středoasijské oblasti postavilo proti komunistickému parlamentu otevřeně několik tisíc lidí. Stojí tu proti sobě tři vrcholy pomyslného trojúhelníku. Jedná se o Komunistickou stranu Tádžikistánu, jejíž nejvyšší představitel, prezident Machkamov nechal poslední demonstraci rozehnat střelbou, ve které zahynulo 147 lidí. Po moskevském puči a jeho zjevné podpoře pučistům musel odstoupit. Strana byla na sjezdu 21. září přejmenována na Socialistickou stranu Tádžikistánu.

Druhý den byl zvolen K. Aslonov, který vydal zákon o zákazu komunistické strany a konfiskaci jejího majetku. 23. září dochází k puči, který provedli komunisté v Nejvyšším sovětu, svrhli nového prezidenta a vyhlásili výjimečný stav.

²⁴ ŠTĚTINA, J. Nebudou Arméni – nebude problém?. *Lidové noviny*. 1.6.1991, č. 126, s. 4.

Druhý vrchol představuje islámský vliv zosobněný hlavou islámské sunnitské církve Tádžikistán, kterým je A.Turadondža, stojící v čele tádžického kazuáru. Popřel, že by chtěl vytvořit fundamentalistický islámský stát.

Nejslabším článkem politického spektra jsou evropsky pojímané Demokratická strana Tádžikistán a Národní fronta. Demokraté a kaziát vytvořili proti komunistům koalici a požadují odvolání výjimečného stavu a komunistického prezidenta.

26.10.1991 (JŠ)

Čečensko se hlásí o svá práva

(Psáno pro Lidové noviny a Nezavisimuju gazetu)

Kavkaz šumí jako přetopený kotol. J. Štětina se připojil k delegaci ruského parlamentu, která odcestovala do Grozného. Situace na severním Kavkazu je napjatá, Inguši požadují zpět zemi, ze které byli vysídleni v roce 1944 a momentálně je zde výjimečný stav. V Čečensku se chopily moci ozbrojené skupiny Všenárodního kongresu čečenského lidu, vedeného Džocharem Dudajevem, bývalým pilotem jaderného letectva. Rusko při jednání požadovalo, aby Národní garda složila zbraně výměnou za slib nedotknutelnosti Dudajevovi. Ruská delegace, dosud zjevně bez dostatku informací, byla překvapena vstřícností ke kompromisu ze strany Dudajeva.

Ten poskytl Štětinovi rozhovor, ve kterém prohlásil, že Čečenci bojují již 300 let za rozbití impéria, za právo na svou zemi. Po roce 1944 byly zničeny dvě třetiny čečenského obyvatelstva a hlavním cílem této národní revoluce je vytvořit důstojné podmínky pro život v zemi.

7.12.1991 (JŠ)

Prokletý průsmyk

Reportáž J.Štětiny a J.Mihalíčka z cesty ze SSSR do Kábulu přes průsmyk Solang. Okupace trvala 10 let, 1979-1989. „Svou internacionální pomoc jsme splnili“²⁵, prohlásil B.Gromov, velitel vojsk SSSR v Afghánistánu. Zůstala za jeho zády spálená země, dobře vyzbrojený komunistický režim a občanská válka, která trvá dodnes.

²⁵ ŠTĚTINA, J. Prokletý průsmyk. *Lidové noviny*. 7.12.1991, č. 288, s. 4.

16.12.1991 (JŠ)

Kdo je v ringu?

Tým Společenství nezávislých států se představil 8. prosince v bělověžském pralese. Prezidenti Ruska, Běloruska a Ukrajiny podepsali úmluvu, v níž prohlašují, že vystupují ze SSSR. Nazarbajev, prezident Kazachstanu, se urazil, protože ho nikdo nepřizval. 12. a 13. prosince se setkávají prezidenti Kazachstanu, Kirgizie, Tádžikistánu, Uzbekistánu a Turkmenie. Podepisují úmluvu, že jsou připraveni vstoupit do Společenství nezávislých států jako rovnocenní partneři. Úmluva byla ratifikována v Bělorusku a na Ukrajině parlamenty 10.12., 12.12. potom v Rusku. Čeká se podpis Arménie, nejasný je osud Moldávie.

Kroky k záchraně SSSR podniká Vladimír Žirinovský, vůdce sovětských liberálů. Gorbačov hodlá odstoupit pouze v případě neúspěchu svazové smlouvy, které věří a pro kterou vytrvale pracoval.

3.2.1992 (JŠ)

Nepoužijeme zbraně k napadení

Prezident čečenské republiky generál Dudajev v inetrview pro LN

Podle Dudajeva už 300 let bojuje jeho lid za právo žít v zemi důstojným životem. Cituje ze smlouvy uzavřené v roce 1856 mezi Čečeny a Ruskem, které tehdy uznalo právo nosit zbraň, právo vstupovat do ruské armády jen na základě dobrovolnosti. Rusko nemá právo uvalit na Čečeny daň, svoboda náboženského vyznání je samozřejmou součástí života v Čečně.

V roce 1921 byla zlikvidována státnost čečenského lidu a od roku 1944 je vystaven genocidě. Existovala Horská republika, která sjednocovala národy severního Kavkazu. V čele státu stál generál a průmyslník Čermojev a parlament byl volen podle parametrů parlamentní demokracie. Byly zde zastoupeny Abcházie, Dagestán, Čečensko, Ingušsko, Osetie, Kabardinsko, Balkarsko, národy od Kaspického moře do Černého. Postupně se přidávaly k Rusku, Čečensko si státnost zachovalo až do roku 1921.

V této době v Čečensku neplatí ruská ústava a nejvyšší zákon, který zde platí, je Deklarace o suverenitě. Byla přijata 27. listopadu 1990 a byla tak vyhlášena čečensko-ingušská republika. Čečenci se zavázali zatím dodržovat zákony Ruska, Inguši šli cestou vytvoření státnosti v rámci Ruska.

24.2.1992 (JŠ)

Karabach má právo na sebeurčení

Rozhovor s Jelenou Bonnerovou Vysvětluje, že Gorbačov už v roce 1988 přidělil oblasti Náhorního Karabachu částku 400 milionů rublů na rozvoj. Tyto peníze dostala ázerbájdžánská vláda a nikdy se do Karabachu nedostaly. Arméni se svých práv domáhali nejprve nenásilnými, parlamentními metodami, teprve po pogromech z roku 1988 začali brát Arméni spravedlnost do svých rukou. Jedinou cestou k míru je uznání Náhorně-karabašské republiky. Arménie již několikrát vyhlásila, že nemá vůči Ázerbájdžánu žádné územní nároky, ale na druhou stranu není možné dál žít v dědictví Helsinského procesu, kdy byly určeny hranice v roce 1975 bez ohledu na národnostní spravedlnost.

10.3.1992 (JŠ)

Bude obnoven Sovětský svaz?

Blíží se první výročí referenda, ve kterém 76% voličů odpovědělo, že chtějí žít v obnovené federaci nezávislých států vzniklých po rozpadu SSSR. Na 17. 3. svolali mimořádný sjezd lidových poslanců SSSR bývalí delegáti Sjezdu lidových poslanců. Tito delegáti volají po zrušení SNS, propuštění „pučistů“ z vězení, jsou podporováni komunistickým tiskem, zejména Pravdou, Glasností a listem Sovětskaja Rossija. V novinách (např. Glasnost' nebo Pravda) se vyzývá k občanským nepokojům a k obnově sovětského impéria titulky jako Ponižovaný lid přivedený k zoufalství se připravuje k odporu nebo Svaz existuje, ať se snaží tzv. demokratická propaganda dokazovat opak.

5.5.1992 (JŠ)

Karabašské SOS

Rozhovor s ministrem zahraničních věcí Náhorněkarabašské republiky o situaci v Náhorním Karabachu v souvislosti s pomocí organizovanou československými občany.

Jediná účinná pomoc je rychlá pomoc. Chybí protigangrénové sérum, antibiotika. Další pomocí by bylo otevřít cestu do Stěpanakertu a zaručit letadlům s humanitární pomocí volný průlet.

19.6.1992 (JŠ)

Bez názvu

Podle ČSTK protestoval ázerbájdžánský zástupce v Československu proti jednostranné pomoci arménské straně, když je prolévána krev na obou stranách. Koridor je prý zneužíván k přepravě zbraní, i československých.

23.6.1992 (JŠ)

Humanitární pomoc na místě (SOS Karabach)

Konvoj s pomocí projel humanitárním koridorem mezi Arménií a Náhorním Karabachem bez incidentu. V Karabachu byli povoláni do zbraně všichni muži od 18 do 40 let, neuposlechnutí se trestá podle válečného zákona. Jsou důkazy, že vojska SNS bojují proti Arménům. Redakce LN se brání proti nařčení, že součástí pomoci jsou i zbraně.

4.7.1992 (JŠ)

Tisíc dní Stěpanakertu (První akce týmu Epicentrum)

Sedm lidí tvoří tým pomoci Náhornímu Karabachu. Jsou v přímé palbě na stěpanakertském letišti, kam dopadají nálože raket GRAD.

Po čtyřech letech partyzánské války vypukla 8. května 1992 válka opravdová. V Moskvě dospěl J. Štětina s kamarády k názoru, že je třeba něco opravdu dělat, odjeli do Prahy a začali organizovat pomoc. Detailní popis nebezpečné cesty koridorem přes město Šuši, ázerbájdžánské město, které se stalo vojenskou pevností. Arménům se Šuši podařilo dobýt a tím se mohl otevřít koridor. Náklad předává Štětina přímo prezidentovi Petrosjanovi. Štětinův přítel Grigorjan připomíná, že rozpad SSSR začal v roce 1988 právě v Karabachu.

Velmi emotivní zvolání na závěr: „Všichni ti, kteří k nám do redakce přinášeli své skromné příspěvky, abychom za ně mohli koupit léky, projeví více politického citu, intuice a pohotovosti než diplomatické mašinérie mezinárodních organizací. Tlačme na ně. Křičme. Evropa si nesmí dovolit obětovat Stěpanakert, město, které se už víc jak tisíc dní brání bolševickému a nacionalistickému teroru. Spasme naše duše“²⁶.

²⁶ ŠTĚTINA, J. Tisíc dní Stěpanakertu. *Lidové noviny*. 4.7.1992, č. 80, s. 3.

20.7.1992 (JŠ)

Dněstr – válečná řeka

Zpravodajové Lidových novin Jaromír Štětina, Jan Mihalíček a Jan Pergler se rozhodli vytvořit tým Epicentrum, skupinu rychlého nasazení pro reportáže z krizových oblastí světa. Hlavním krédem týmu je „Být při tom“. První akce organizovaná Epicentrem byla humanitární mise s léky a zdravotnickým materiálem do Karabachu.

Dalším počinem je cesta do Moldávie, kde se od srpna 1989 schylovalo k občanské válce a kde se v současné době odehrávají boje na řece Dněstr. Podle mírové dohody z července by mělo dojít k zastavení palby, proto se Epicentrum rozhodlo sjet řeku v úseku asi 800 km dlouhém a mapovat místa, kde se příměří dodržuje a kde ne.

Moldavská data z novodobé historie (JŠ)

Po Bukurešťském míru v roce 1812 (po vítězství Kutuzova nad Turky) bylo k Rusku připojeno území mezi řekami Prut a Dněstr (Besarábie). Do roku 1918 patřila Besarábie Rumunskému království, levobřeží zůstalo Rusku. Od roku 1924 mělo status autonomní Moldavské republiky v rámci Ukrajiny. V roce 1940 Rudá armáda okupovala Besarábii a v srpnu vznikla Moldavská sovětská socialistická republika. Severní Bukovina a jižní Besarábie se staly součástí Ukrajiny. Nejvyšší sovět Moldávie vydal v roce 1989 zákon o státním jazyce moldavštině a latince. Kvůli protestům ruského obyvatelstva se hovoří o začátku konfliktu.

30.7.1992 (JŠ)

Gagauzská republika neexistuje

Na jihu Moldávie vyhlásila roku 1990 samostatnost Gagauzská republika s hlavním městem Komrat. Žijí zde pravděpodobně jediní Turci na světě, kteří jsou křesťanského vyznání. Reportáž přináší rozhovor s prezidentem S. Topalem. Lituje rozpadu SSSR, Gagauzové se obraceli se na ústředí s problémy. Za křivdu považuje zákon přijatý moldavským parlamentem, že se všichni musí během pěti let naučit moldavsky. V kišiněvském parlamentu byl požadavek na samostatnou republiku Gagauzskou zamítnut. Proto byla 19.8.1990 vyhlášena Gagauzská sovětská republika v rámci SSSR, která stojí na straně Podněsterské republiky, společně se brání proti Moldavanům.

25.8.1992 (JŠ)

Tři války

Tým Epicentrum navštívil tři evropská válčičště během léta. Provázeli léky koridorem mezi Arménií a Náhorním Karabachem, projeli od severu na jih po řece Dněstr a dojeli přes Bosnu a Hercegovinu do Sarajeva.

Jedná se o reportáž shrnující zážitky z front.

1. Prvním společným rysem je bezmocnost zúčastněných. Sliby nejsou plněny ani ze žádné zneprátelené strany, ani ze strany třetí, která má dělat prostředníka Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě.
2. Uprchlíci
3. Mrtví mající společné to, že před tím, než zemřeli, byli živí.
4. Vojáci: někteří bojují za vlast, jiní za peníze. Ve všech třech válkách bojují oddíly, které nepodléhají nikomu, jsou to jednotky domobrany, samomstítelé atd.
5. Rozděl a panuj: všechny tři války vypadají jako etnické. Karabašské peklo rozpoutalo před 4 lety KGB, protože impérium nechtělo přijít o Kavkaz. Stačilo povraždit několik desítek Arménů v Sumagitu a vzbudit ázerbájdžánskou nenávist a válka sovětsko-ázerbájdžánská proti Arménii byla na světě.

Válku proti samostatné republice Moldova na levém břehu Dněstru rozpoutali bývalí straničtí a hospodářští funkcionáři, kteří nemohli připustit zavádění reformy a podnikání...

30.10.1992 (PP)

Svědění, krev, násilí

Velká reportáž z Gruzie, kde byli oba novináři okradeni. Abcházie leží mezi Kavkazem a černomořským pobřežím, hlavním městem je Suchumi. Abcházie je součástí Gruzínské republiky, kde po rozpadu SSSR zesílily snahy o samostatnost. Gruzínská vojska se tomu snaží zabránit. Abcházců patří do skupiny kavkazských národů, pomáhají si proti společnému nepříteli, ať je to Gruzie nebo Rusko.

Po roce 1810, kdy se dostala Abcházie pod nadvládu Ruska, následovala násilná deportace Abcházců do nepřívětivých částí Ruska a na jejich místo přicházejí Gruzínci, Rusové, Arméni a další. V roce 1921 se dostává do područí bolševismu a její název je Abchazská sovětská socialistická republika.

Cílem novinářů bylo zjistit, jak jsou Abcházců vyzbrojeni, protože údajně měli dostávat zbraně od ruské armády. Ukázalo se však, že mají jen dva transportéry a lahve od coca-coly se zápalnou směsí a samonaváděcí rakety země-vzduch.

Ševarnadze slibuje ukončit konflikt do dvou tří měsíců.

4.2.1993 (Jan Petránek)

Patrolování kolem reforem

Rozpadem SSSR vznikl obraz rozházených kostek staré stavebnice, jenže s „magnetickými vlastnostmi.“ Stejně staré póly sousedních kostek se odpuzují, nestlačuje-li je k sobě jiná větší síla.

Kazašský prezident zjišťoval možnosti připojení k Evropskému Společenství, ale bylo mu odpovězeno J. Delorse, že „prostor od Kaspiku k čínské hranici nikdo za Evropu neuzná“²⁷.

27.2.1993 (PP)

Pokus o masovou sebevraždu

Reportáž z Dušanbe. V Tádžikistánu se již 10 měsíců bojuje, ale „málokdo ví, kdo bojuje proti komu, kdo první vystřelil a hlavně, kdo ve válce, která si vyžádala již 30 000 lidských životů, zvítězil.“ Noviny píší o občanské válce, o partyzánské válce, rabování, vypalování vesnic, hromadných hrobech, o nepřátelství mezi islámskými fundamentalisty a komunisty.

Válka začala tak, že se na demonstracích scházeli na náměstí Ozodi přívrženci prokomunistické vlády a na náměstí Šochidon příznivci opozice. Z provládních jednotek vyšel výstřel a od té doby se bojuje.

Válka v Tádžikistánu se odlišuje od všech ostatních ozbrojených konfliktů vzniklých na územích bývalého SSSR. Není to boj mezi dvěma národnostmi nebo znepřátelenými stranami. Tádžikistán byl rozdělen na jednotlivé oblasti a v každé vládl jeden klan. Příslušníci jednoho klanu uzavírali mezi sebou sňatky a tvořili rody. Hlava klanu se starala o materiální zabezpečení všech členů. Klany se dodnes nazývají podle centra té které oblasti. Pamirci podle Pamiru, Leninabadci podle Leninabadu.

98% Tádžiků jsou věřící, jejich vírou je islám. Patří k nejstarším národům Střední Asie. Byli také nejchudším národem s nejvyšší novorozeneckou úmrtností.

Tádžická SSSR byla ustavena v roce 1924, stejně jako vedlejší Uzbeká. Té připadlo i kulturní a historické centrum Tádžiků – Buchara. Tádžikové z bohatých krajů se brzy se sovětským režimem sžili a profitovali z něj, lidé v horách (Garmci, Pamirci) ne.

²⁷ PETRÁNEK, J. Patrolování kolem reforem. *Lidové noviny*. 4.2.1993, č. 28, s. 3.

Od roku 1942 byly u moci prokomunistické klany leninabádský a kuljabský. Ostatní klany je nenáviděly.

Na totalitní systém pečlivě dohlíželi ruští vojáci, kteří jsou zde dodnes. Po rozpadu SSSR byl rozhodující pas a místo narození, které určovalo příslušnost jeho nositele buď k provládním nebo opozičním stranám. Hrstka tádžické inteligence, která to myslela s demokratickými reformami upřímně, je dnes buď pohřbená v hromadných hrobech nebo uprchla za hranice. Faktickým vůdcem v zemi je Národní fronta, sdružující leninabádský a kuljabský klan. Každý, kdo projeví loajalitu k vládě, může beztrestně zabít každého, kdo podle něho porušuje zákony.

Do konfliktu se kromě Ruska zapojuje i Uzbekistán (na straně Ruska) z obavy před revizí územních změn z počátku vzniku obou republik, ale i Afghánistán, na jehož území se připravují členové opozice na krevní mstu za zabitě příbuzné.

19.3.1993 (PP)

Je to válka Ruska s Gruzíí

Válka v Abcházii je válkou mezi Ruskem a Gruzíí, Abcházie slouží jako záminka. Suchumi bombardují letadla SU-25 s ruskými vlajkami. Poslanec abcházského parlamentu to potvrdil.

22.3.1993 (PP)

Bez názvu

Boris Jelcin přednesl projev a vyhlásil řadu opatření, které mají vyvést Rusko ze současné krize. Na 25. dubna vyhlásil hlasování o důvěře prezidentovi a viceprezidentovi Ruské federace. Bude se současně hlasovat o návrhu nové ústavy a návrhu zákona o volbách federálního parlamentu. Na základě nové ústavy pak budou vypsány volby do nového parlamentu.

29.10.1993 (JŠ)

Bez názvu

Zpravodajka Petra Procházková se pravděpodobně nachází v západní Gruzii ve městě Zugdidi. Pět dní nemá redakce žádné zprávy, telefonické spojení se západní Gruzíí neexistuje. Je na reportážní cestě v ohnisku gruzínské občanské války.

30.10.1993 (PP)

Gruzie je okupována

Procházková byla v Zugdidi zatčena, byl jí odebrán pas a osvobodili ji abcházští bojovníci. Poskytl jí rozhovor Gamsachurdia. Obviňuje z účasti ruská vojska.

Ve městě nejsou potraviny, benzin, nefungují telefony.

1.11.1993 (JŠ)

Bez názvu

Pod vlivem událostí v Gruzii se Štětina zamýšlí, proč vlastně novináři nasazují životy v konfliktech daleko od nás. Podle jeho názoru je to pocit, že novinář nemůže být pouhým strojem na výrobu informací. Že by měl lidem, kteří válkou trpí a které vidí sám, zblízka, na každém svém kroku v rozbitých městech a vypálených vesnicích, něčím pomoci.

3.5.2. Shrnutí kapitoly Rozpad SSSR a vznik nástupnických států, národnostní konflikty na území bývalého SSSR

Rozpad SSSR a vznik nástupnických států představuje nejobsáhlejší tematický celek novinářské tvorby J. Štětiny a P. Procházkové. Oba popisují tento složitý proces vzniku nových suverénních států a jejich uznávání na mezinárodní scéně.

Štětinoovo hlavní úsilí se od počátku upínalo ke zmapování konfliktu v Náhorním Karabachu, spor mezi křesťanskými Armény a muslimskými Ázerbájdžánci sledoval po celou dobu své přítomnosti v bývalém Sovětském svazu a byly to otřesné zkušenosti z této oblasti, které daly vzniknout Nadaci Lidových novin, pomocí které se Štětina a jeho spolupracovníci snažili distribuovat pomoc všem potřebným.

Od března 1990 sleduje J. Štětina vývoj v pobaltských republikách, kdy byla vyhlášena samostatnost Litvy. Velkým problémem této oblasti bylo demografické složení obyvatelstva s velkým podílem lidí ruské národnosti a následné řešení této otázky.

Další problematickou oblast dodnes představuje Gruzie, která vyhlásila v roce 1990 nezávislost, ale spory s Ruskem jsou vedeny od tohoto roku až do současnosti. Již v roce 1993 vypukl konflikt v Abcházii, kdy bylo město Suchumi bombardováno ruským letectvem. Tento stav i situaci v Abcházii popisuje P. Procházková, která byla v době konfliktu dokonce zatčena. Rusko-gruzínské vztahy nebyly dodnes dostatečně vyřešeny, o čemž svědčí i vojenské operace provedené armádou Ruské federace v srpnu 2008.

J. Štětina komentuje od roku 1991 situaci na Kavkaze, kde vzniká konflikt, který trvá dodnes. Upozorňuje na národnostní otázky oblasti Gruzie, na konflikty v Jižní Osetii, které byly již tehdy řešeny zásahem ruských ozbrojených sil. Autor poukazuje i na historické příčiny vzniku napjatých vztahů Ruska s Čečenskem a popisuje jejich tehdejší stav a vývoj, v čemž pokračuje rovněž P. Procházková.

Oba autoři se zabývají i dalšími státy, jako Moldávie, Uzbekistán, Tádžikistán, Ukrajina nebo Bělorusko.

V roce 1992 se členové týmu Epicentrum (skupina rychlého nasazení pro reportáže z krizových oblastí světa, založeného J. Štětinou a J. Mihalíčkem) rozhodli sjet řeku Dněstr, aby zmapovali proklamované příměří v Moldávii. Činnost Epicentra se však v pozdějších letech neomezila jen na oblast bývalého SSSR, jeho členové přivázeli materiální pomoc a mapovali konflikty v Africe, v Rumunsku, v Bosně.

Díky Štětinovi i Procházkové byli čtenáři informováni o aktuální situaci v oblastech ohrožených občanskou válkou, která se v mnoha případech nakonec uskutečnila, a to za cenu mnoha lidských obětí, které oba reportéři nepovažují za nezbytnou součást konfliktu, jak si možná cynicky myslí diváci u televizních obrazovek, ale za jednotlivce, mezi kterými byla i řada jejich spolupracovníků a přátel. Tak, jak konflikty nabíraly na síle, snažili se oba reportéři být přímými účastníky, postupně začali být vnímáni jako váleční zpravodajové, především kvůli válce v Čečensku.

Závěr

Postavení Jaromíra Štětiny a Petry Procházkové se lišilo od dalších novinářů, kteří se zabývali tematikou SSSR a nástupnických států v období po r. 1989. Jejich původně novinářská práce přerostla ve válečné zpravodajství a posléze i v občanskou aktivitu, která nemá v české novinářské praxi obdoby.

Hlavní zpravodajská média, ČTK, rozhlas a televize využívali svých zástupců pro zprostředkování hlavních informací a stali se tak nedílnou součástí obrazu, který byl posluchačům nebo čtenářům zprostředkováván. Pro Lidové noviny, které jsem si vybral za hlavní zdroj svého bádání, psal zasvěceně ještě Jan Petránek. Jeho encyklopedické znalosti a zkušenost vyplývající z dlouhodobého pobytu v Asii v šedesátých letech minulého století mu umožňovaly zasazovat události v SSSR a v nástupnických státech do souvislostí, svými komentáři reagoval na dílčí zprávy v komplexnosti.

Cílem a hlavním záměrem mé práce bylo zkoumat témata, která se stala předmětem zájmu těch novinářů, kteří se sovětskou realitou byli v přímém kontaktu. Analýzou novinových článků a publikovaných reportáží jsem dospěl k závěru, že témata lze rozdělit do pěti základních okruhů: vnitropolitická témata, sociální problematika, hospodářsko-ekonomická témata, zahraničně-politická témata a obsahově nejbohatší oblast, tj. rozpad SSSR, vznik nástupnických států a národnostní konflikty na území bývalého SSSR.

Vnitropolitická témata

Ve zkoumaném období od roku 1990 do roku 1993 se hlavními tématy v oblasti vnitřní politiky SSSR a nástupnické Ruské federace staly především politické změny, role Gorbačova a Jelcina, vznik nových politických strany a uskupení, jejich reakce na aktuální politické problémy. Zpravodajsky pokryli oba pokusy o puče a snahy restaurovat SSSR. J. Štětina se od počátku zajímal o roli KSSS a jejího ovlivňování politické situace. P. Procházková se dostala v souvislosti s bojem o parlament v r. 1993 do ohrožení života.

Hospodářsko-ekonomická témata

Jaromír Štětina se od počátku svého působení v SSSR hospodářským tématům nevyhýbal, protože se staly aktuálními stejně tak jako témata politická. Osobně se snažil o navazování hospodářských kontaktů mezi podnikateli v Československu a v SSSR. S vývojem politických událostí hospodářská problematika v jeho zprávách ustupovala do

pozadí. V mnoha případech, například při stávkách horníků, ale i pracujících v dalších odvětvích, se ukazovala politická a hospodářská provázanost. J. Štětina i P. Procházková se zajímali o dopad hospodářské situace na jednotlivé vrstvy obyvatel, jejich příběhy jsou zahrnuty do kapitoly Sociální témata.

V dnešní době se stává opět aktuálním článek P. Procházkové z roku 1993 o problémech s obchodem plynu mezi Ruskem a Ukrajinou, ve kterém autorka uvádí tvrzení Moskvy o dluhu Ukrajiny za plyn, kvůli kterému by měly být zastaveny jeho dodávky.

Zahraničně-politická témata

Jan Petránek se dlouhodobě snaží analyzovat postavení SSSR a Ruské federace ve světovém kontextu, J. Štětina i P. Procházková zkoumali především československo-sovětské, později česko-ruské vztahy. Hlavním zájmem obou novinářů bylo vypořádání se s sovětskou okupací Československa a odsun sovětských vojsk z našeho území po roce 1989, rozpad RVHP a vývoj vztahů ČSFR s nástupnickými státy bývalého SSSR. Ze zájmu Štětiny o tajné služby vyplývá i přepis článku z *Litěraturnoj gazety* o možném podílu Moskvy na listopadu 1989 v Praze, rozhovor s D. Jazovem o vstupu vojsk Varšavské smlouvy do Československa v roce 1968 s příznačným názvem „Nebyl to vpád“²⁸. nebo o tzv. zvacím dopise, který získal Havel v Moskvě spolu s dalšími dvěma svazky materiálů z archívu KGB a KSSS.

Sociální témata

Předmětem zájmu obou reportérů byli žebráci a bezdomovci, kteří představují nedílnou součást ruského koloritu. Žebrají děti i váleční veteráni, na ulici žijí matky s dětmi, děti samotné. Průzkumy ale ukazují, že většina moskevských žebráků patří k mafiánským klanům, na které vydělávají. Lidé jim platí, protože zde vždy existovala zakořeněná dobročinnost²⁹.

Alkohol a následky, které s sebou přináší jeho požívání na život obyvatel v Rusku, se staly tématem pro všechny novináře, kteří se Ruskem zabývají. Štětina a v ještě větší míře Procházková přinášeli reportáže z míst, kde je alkohol pánem. David Šťáhlavský dává do souvislosti alkoholismus s vysokou úmrtností a to i mezi mladými lidmi. Řadu konkrétních případů, jak alkohol zničil vědce i lékaře, přináší Libor Dvořák. Zmiňuje se také o instituci *thamada*, původem z Kavkazu, což je člověk, který dává při společenských akcích pozor na to, aby nikdo neztrácel v pití alkoholu tempo.

²⁸ ŠTĚTINA, J. Nebyl to vpád. *Lidové noviny*. 24.6.1991, č. 146, s. 4.

²⁹ ŠTÁHLAVSKÝ, D. *Rusko mezi řádky*. Radioservis, Praha 2000, s. 52.

Vzniku nové společenské skupiny v Rusku, která se nazývá „Noví Rusové“, se věnuje podrobně Libor Dvořák nebo Zdeněk Šámal. V době, kdy Štětina s Procházkovou působili v Rusku, se tato skupina teprve formovala. Dvořák pod tímto pojmem myslí elitu polosvěta a podsvětí, ale i „cechovníky“, neboli provozovatele cechů, ilegálních provozů, vyrábějících napodobeniny žádaného, ale nedostatkového zboží. Podle Šťáhlavského jsou to zbohatlíci, kteří mají dostatek peněz, ale chybí jim většinou postavení v elitní společnosti výzkumů jsou na západě „Noví Rusové“ posuzováni jako lidé nekultivovaní a bez vkusu, s lehce získanými penězi se orientují na nejdražší služby a zboží.

Člověk stojí vždy v centru pozornosti každého novináře. Politické i ekonomické události se vždy odrážejí v jeho životní situaci, proto se v různých sociálních kontextech v reportážích objevuje. Zprostředkovaný obraz života občana bývalého Sovětského svazu není nijak optimistický, poměry jsou mnohdy velmi neutěšené. Podle statistik je třetina Rusů vysloveně chudá, dalších 44% musí vystačit se 40 dolary měsíčně³⁰.

Kromě negativních jevů, provázející v reportážích především ruskou společnost, se ale všichni novináři shodují na obdivu k ruské dobrosrdečnosti, k schopnosti přežít v těžkých podmínkách.

Vnitropolitická témata – rozpad SSSR, vznik nástupnických států a národnostních konfliktů

Nejnosenějším tématem J. Štětiny i P. Procházkové byl rozpad SSSR a vznik nových států. Oba přinášejí reportáže ze všech nově vznikajících republik, které se rodily s většími či menšími obtížemi a konflikty, často národnostního charakteru. Mnohé z nich doznívají bohužel až do současné doby.

Jedním z největších problémů, kterým museli Gorbačov, Jelcin, Putin a nyní i Medvěděv čelit, byla národnostní otázka. Od počátku existence SSSR byly separatistické snahy jednotlivých etnik (na území SSSR žije více než 100 různých národností)³¹ potlačovány, protože veškerá moc patřila místním orgánům komunistických stran. Ty se snažily svou moc udržet i za cenu násilí. Reportéři se snažili zaznamenat důsledně postupy všech znepřátelených stran. Podle J. Doubravy odešly pobaltské státy, Litva, Lotyšsko a Estonsko ze Sovětského svazu klidně. V jednotlivých zemích proběhla referenda a na základě vyjádření oprávněných voličů došlo k obnovení samostatnosti těchto republik.

³⁰ ŠTÁHLAVSKÝ, D. *Rusko mezi řádky*. Radioservis, Praha 2000, s. 44.

³¹ CROZIER, B. *Vzestup a pád sovětské říše*. BB/art, Praha 2004, s. 358.

Rok 1990 se stal pro jednotu SSSR počátkem konce. Gorbačov se snažil zabránit nekontrolovanému rozpadu velmoci, v jejímž čele stál, proto nechal schválit zákon o vystoupení ze svazu. Tou dobou už však pobaltské státy podobné tlaky považovaly za vměšování. Štětina se pozastavuje nad rolí omonů (příslušníci jednotky zvláštního nasazení), stojících na straně těch, kteří se snaží rozpadu SSSR zabránit.

J. Štětina informoval českou veřejnost o ukončení existence SSSR podpisem dohody v Brestu o vytvoření Společenství nezávislých států mezi představiteli Ruska, Ukrajiny a Běloruska ze dne 9.12.1991 (Boris Jelcin, Stanislav Šukševič, Leonid Kravčuk). „My, republiky Bělorusko, Ruská federace a Ukrajina...konstatujeme, že Svaz sovětských socialistických republik jako subjekt mezinárodního práva a geopolitická realita přestává existovat ...“.

27.12.1991 rezignoval prezident Gorbačov. Na mapě světa vznikl nový útvar, Společenství nezávislých států neboli Sodružestvo nezávislých gosudarstv. Jejich počet se za dobu existence mění, v současné době jsou členy Arménie, Ázerbájdžán, Kazachstán, Kyrgystán, Moldavsko, Rusko, Tádžikistán, Uzbekistán. Turkmenistán přerušil své členství v roce 2005, Gruzie v roce 2008. Celou dobu existence SNS reportéři mapovali snahy prosovětských sil vrátit staré pořádky.

Gruzie prožívala a dá se říci, že stále prožívá, kromě vnitrostátních problémů (zvolení a svržení prezidenta Gamsachurdii 29.10.1993) i problémy s autonomními republikami jako např. Abcházií nebo Jižní Osetií. Situace zde není ani po téměř 15 letech vyřešená, Stalinovy národnostní šachy dodnes stále ovlivňují vývoj v těchto oblastech a zaměstnávají novináře i mírové organizace. Reportéři se také zmiňují o pomoci ruské strany na straně vzbouřených republik, ať už se jedná o zbraně nebo o účast ruských vojáků.

V uplynulých osmnácti letech se stala oblast SSSR oblastí zájmu pro mnoho významných českých novinářů. Pracovali zde jako zaměstnanci hlavních médií (Česká televize, rozhlas, ČTK), a kromě pravidelných zpráv o důležitých událostech zúročili své zážitky z pobytu v SSSR v knižní podobě (Šťáhlavský, Šámal, Dvořák). Zcela specifickou dvojici potom tvoří Jaromír Štětina s Petrou Procházkovou, kteří nejenže se v průběhu let strávených ve svazu stali několikrát válečnými reportéry se všemi riziky s tím souvisejícími, ale oběma natrvalo zasáhla léta strávená v této oblasti i do osobního života. Z jejich novinových reportáží i knih je patrná především snaha o postihnutí problému v souvislostech, v čemž jim pomáhal i novinář Jan Petránek, člen redakce LN.

Seznam pramenů a literatury

- LIDOVÉ NOVINY. 1990–1993. III-VI ročník. ISSN 0862-5921.
- CROZIER, B. *Vzestup a pád sovětské říše*. BB/art, Praha 2004. 704 s. ISBN 80-7341-349-3.
- DOUBRAVA, J. *Boris Jelcin Car ruských změn*. Epoque, Praha 1997. 133 s. ISBN 80-9021-299-9.
- DVOŘÁK, L. *Nové Rusko*. Jota, Brno 2000. 152s. ISBN 80-7217-126-7.
- МИКЛАШЕВСКАЯ, Л. П., КАТЕРЛИ, Н. *Чему свидетели мы были : женские судьбы XX век*. Санкт-Петербург : Журнал «Звезда», 2007. 670 с. ISBN 978-5-7439-0124-1.
- POLITKOVSKAJA, A. S. *Ruský deník*. Brno, Jota 2007. 486 s. ISBN 80-7217-471-3.
- PROCHÁZKOVÁ, P. *Novinářka na Divokém východě*. Portál, Praha 1998. 183 s. ISBN 80-7178-261-0.
- PROCHÁZKOVÁ, P. *Aluminiová královna*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2005. 166 s. ISBN 80-7106-730-X.
- SERVICE, R. *Rusko od roku 1991 do současnosti. Experiment s jedním národem*. Beta-Dobrovský, Praha 2006. 360 s. ISBN 80-7306-246-1.
- SÍGL, M. *Almanach českých novinářů 1989-2008*. Libri, Praha 2008. 360 s. ISBN 80-7277-356-9.
- ŠÁMAL, Z. *Objektiv z Ruska*. Česká televize, Praha 2008. 151 s. ISBN 80-7404-003-0.
- ŠTÁHLAVSKÝ, D. *Rusko mezi řádky*. Radioservis, Praha 2000. 254 s. ISBN 80-86212-14-9.
- БАЛОВОЙ, Д. В. *От Сталина и Рузвельта до Путина и Буша*. Москва : ТЕППА – книжный клуб, 2007. 443 с. ISBN 978-5-275-01426-6.
- VOLENCOVÁ, D. *Jaromír Štětina: Život v epicentru*. Portál, Praha 2004. 208 s. ISBN 80-7178-794-9.
- ZAKARIA, F. *Budoucnost svobody*. Academia, Praha 2005. 364 s. ISBN 80-200-1285-0.
- ABELSON TRŽILOVÁ, Jana. Petra Procházková: „Na smrt si člověk časem zvykne.“. *Kafe.cz* [online]. 2008 [cit. 2008-08-12]. Dostupný z WWW: <<http://www.kafe.cz/okom-se-mluvi/rozhovory/petra-prochazkova-na-smrt-si-clovek-casem-zvykne-22.aspx>>.
- Argumenty i fakty* [online]. 1997-2009 [cit. 2008-11-12]. Dostupný z WWW: <<http://www.aif.ru>>.

- BARTOŠOVÁ, Magdaléna. Úřadující ruský prezident Putin opět zasahuje proti svobodě médií. *Český rozhlas 6, Studio STOP* [online]. 2000 [cit. 2008-09-08]. Dostupný z WWW: <http://www.rozhlas.cz/cro6/stop/_zprava/3139>.
- DUBSKÝ, Milan. Z Klubu novinářů Pražského jara - Jan Petránek. *Pozitivní noviny* [online]. 2007 [cit. 2008-09-26]. Dostupný z WWW: <<http://www.pozitivni-noviny.cz/cz/clanek-2007030062>>.
- HOMOLOVÁ, Marie. *VŽDYCKY JSEM BYL SRANDISTA - Jan Petránek* [online]. 2007 [cit. 2008-08-25]. Dostupný z WWW: <<http://www.jedinak.cz/stranky/txtpetranek.html>>.
- IPI (International Press Institute)* [online]. 2005- [cit. 2008-11-06]. Dostupný z WWW: <<http://www.freemedia.at/cms/ipi/>>.
- Izvetija.ru* [online]. 2001-2009 [cit. 2008-11-12]. Dostupný z WWW: <<http://www.izvestia.ru>>.
- KRAVČÍK, Jan, SKÁLOVÁ, Ivana. Neumím seskočit z obrněného transportéru. Záznam diskuze s Petrou Procházkovou. *Navýchod* [online]. 2003, č. 3 [cit. 2008-05-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.navychod.cz/index.php?req=article&id=210>>.
- LIFFEY, Kevin. Medvedev sinks tougher media libel law. *Reutersk.uk* [online]. 2008 [cit. 2008-12-13]. Dostupný z WWW: <<http://uk.reuters.com/article/gc07/idUKL0237789020080602?pageNumber=2&virtualBrandChannel=0>>.
- NAVARA, Luděk. Svědkyně válek Petra Procházková. *Revue iDNES* [online]. 2003 [cit. 2008-07-25]. Dostupný z WWW: <http://revue.idnes.cz/lidicky.asp?r=lidicky&c=A030206_202747_lidicky_pol>.
- RUSKODNES.cz - informačně-analytický server o současném Rusku* [online]. 2003-2008 [cit. 2008-08-15]. Dostupný z WWW: <www.RuskoDnes.cz>.
- ŠMÍD, Jakub. Petra Procházková: Válka mi dvakrát vytáhla trn z paty. *Velká Epoque* [online]. 2008 [cit. 2008-11-23]. Dostupný z WWW: <<http://www.velkaepocha.sk/200808125755/Petra-Prochazkova-Valka-mi-dvakrat-vytahla-trn-z-paty.html>>.
- ŠTĚTINA, Jaromír. *Jaromír Štětina* [online]. 2005 [cit. 2008-11-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.jaromirstetina.cz>>.
- Týden.cz / Redakce* [online]. 2006 [cit. 2008-09-05]. Dostupný z WWW: <<http://webwarper.net/ww/www.tyden.cz/redakce.php?profil=josef-landergott>>.
- V AŠÁK, Vašek. *Petra Procházková | srpen 2006 | Média | Jaromír Štětina* [online]. 2006 [cit. 2008-11-13]. Dostupný z WWW: <<http://www.jaromirstetina.cz/media/srpen-2006/petra-prochazkova.html>>.

Abstrakt

Klíčová slova: žurnalistika, Rusko, společnost a politika, rozpad SSSR

Bakalářská práce se zabývá ruskými tématy novinářské tvorby českých žurnalistů, kteří působili jako zahraniční dopisovatelé v Sovětském svazu a jeho nástupnických státech.

Tvůrčí část práce vychází z detailní analýzy novinových článků J.Štětiny a P. Procházkové, které vyšly v Lidových novinách v letech 1991-1993.

Veškerý materiál je rozčleněn do pěti tématických oblastí. Vnitropolitická témata byla věnována především změnám v politickém směřování státu, hospodářsko-ekonomická témata zejména vlivu na ekonomickou situaci jednotlivých vrstev obyvatelstva a navazování kontaktů s podnikateli v Československu, zahraničně-politická témata popisovala vztahy s RVHP a Československem. Žebráctví, bezdomovectví, dětem, žijícím na ulici, alkoholismu nebo vrstvě Nových Rusů byla věnována sociální témata. Nejobsáhlejším okruhem byl rozpad SSSR a vznik nástupnických států, při kterém vzniklo mnoho národnostních konfliktů, které dodnes představují ohniska napětí Ruské federace i dalších států. Analýza článků jednoznačně ukázala, že mnohé problémy současného Ruska existují již řadu let a je nutné se jimi stále intenzivně zabývat.

Abstract

Key words: journalism, Russia, politics and society, disintegration of the Soviet Union

The bachelor work deals with Russian issues of Czech journalists works who have worked as foreign correspondents in the Soviet Union and its successive countries.

The creative part of the work is based on a detailed analysis of newspaper articles of J. Štětina and P. Procházková which were published in Lidové noviny between 1991 and 1993.

It is all divided into 5 thematic areas. Home affairs issues mostly cover changes in the country's political direction, economical issues deal with the influence of economical situation on different population ranks and introducing contacts with businessmen in Czechoslovakia, topics of foreign affairs describe relationships between Council for Mutual Economic Assistance (RVHP in Czech) and Czechoslovakia. Social topics cover begging, homelessness, children on the streets, alcoholism and a rank of "New Russians". The widest range is about the disintegration of the Soviet Union and the creation of successive countries during which many national conflicts appeared that even these days are tension spots of the Russian Federation as well as other countries. The article analysis clearly showed that many problems of today's Russia have existed for many years and it is necessary to be still deeply concerned about them.